

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:

CSANÁDY GYÖRGY

Tartalom: *Csanády György: Hid — Tompa László: Soffőr (vers) — Makkai Sándor: Ond vezér unokája (Ady-tanulmány) — Finta Zoltán: Boldog ember szomorú éneke (vers) — Nyirő József: Szeretjük egymást, Felség! (nov.) — Aprily Lajos: Vallomás (vers) — Dr. Jancsó Benedek: Házassági terv I. Rákóczi György ifjabb fia és Lupu moldvai vajda leánya között — Mécs László: Már gyülekeznek (vers) — Tamási Áron: Zeng a magosság (nov.) — Kodály Zoltán: Mit akarok a régi székely dalokkal? — Kós Károly: A magyar képzőművészet Erdélyben — Csanády György: Az élet kapujában, Vallomás (versek) — Kós Károly: Varju-nemzetség (folytatásos regény) — KRITIKA: — (G-L): P. Gulácsy Irén: Fekete völegények — Sz. E.: Torockó nagy regénye: Gyallay Domokos: Vaskenyéren — P. Gulácsy Irén: Szabó Dezső: A magyar protestantizmus problémái — Rozgonyi Mihály: Magyar képzőművészek a legutóbbi féleztendőben — Gáspár Jenő: Magyar álmok a magyar színpadon — Fiala Ferenc: Film és művészet — Paulusz: Beethoven.*

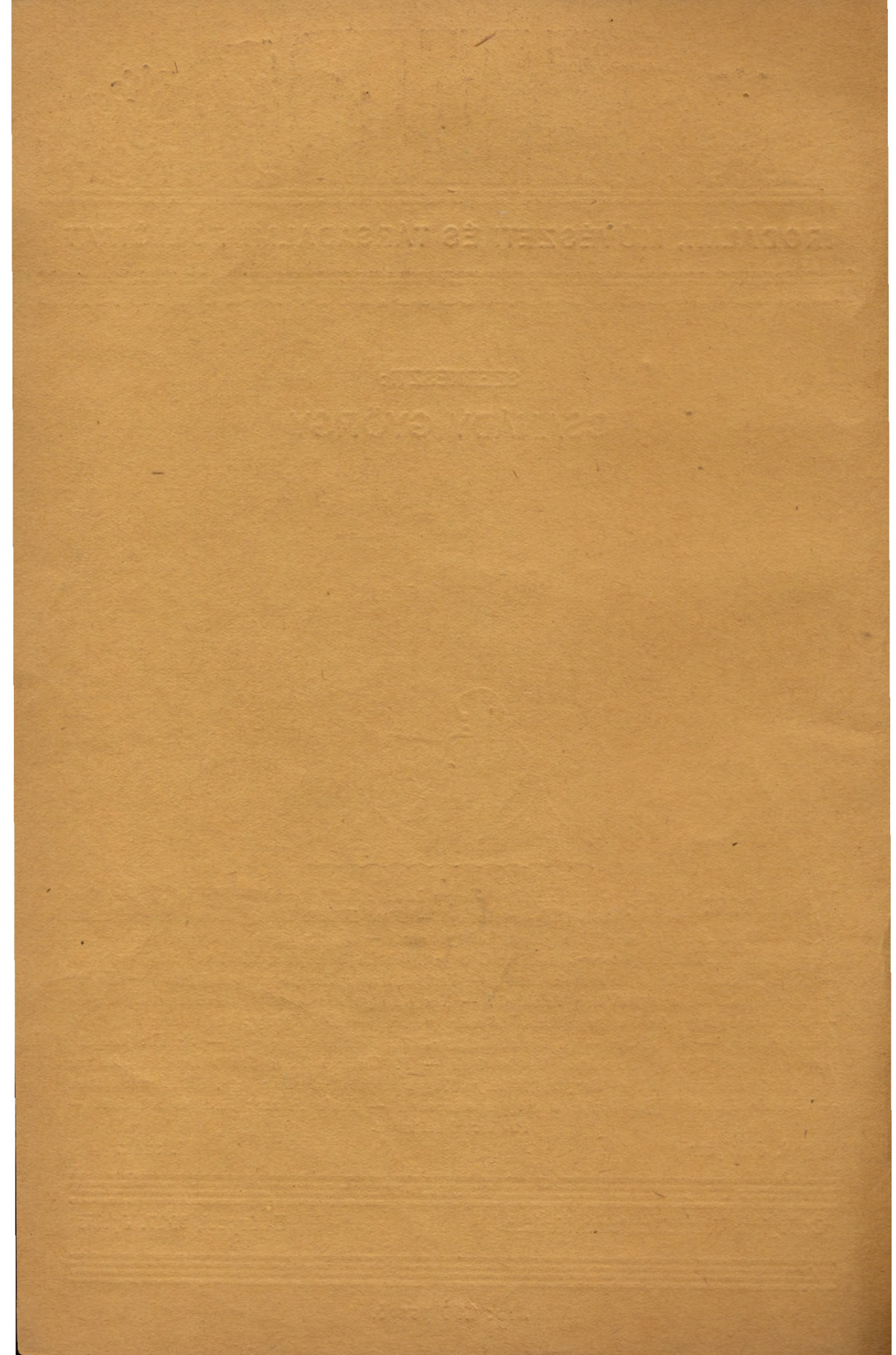
I. évfolyam

1. szám

Collegium Transsilvanicum kiadása

Budapest, 1927. április

Ára: 1.50 pengő.

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:
CSANÁDY GYÖRGY

I. évfolyam

1. szám

Collegium Transsilvanicum kiadása

Felelős kiadó: HAJDÚ DÉNES

Budapest, 1927. április

HID.

Öreg Atlasz elaludt, válláról leesett a föld s kettéhasadt. A buzatábla ittmaradt az innétső, a malom a tulsó parton. És elapadt az idők folyója, a tegnapnak nem folytatása a ma, s nem tudjuk lesz-e holnap. És szerteszakadtak az emberszivek, ma már nem rokonok akik azelőtt apák-fiak, testvérek voltak.

Ahányan vagyunk, annyi felé keresünk szerte új utakat, amiken ismét lehessen egészség, boldogulás, bizonyosság, élet felé menni. De nem jut eszünkbe összetoldani — mik kettészakadtak — a régi utakat.

És örletlen marad az aratásunk, nem lesz a veritékből kenyér. És árván maradunk s nem lesz apja a fiainknak. Pedig van erőnk, van gabonánk, pedig lennének testvéreink, pedig kívánságaink, szándékaink vannak . . .

Hid! Ut, ahol nincsen ut, a szakadékok két partja között. Hidat akarunk átaltenni a megtörött rög, az elapadt idők és elszakadt szivek mélységei felett. És ezen az egy szándékon, s vallomáson kívül semmi zászlónk, semmi jelszavunk nincsen. Bármilyen vagyunk: zene, zokogás, szántás, prédikáció, csak nem betű, irány, négy fal köze, kifreccsent tintalé: nem irodalom.

Kenyér, egészség, béke legyünk az olvasónak.

Csanády György.

SOFFÖR.

Fekete éjben surranunk sötéten :
Magam meg a rám bízott többiek . . .
Arcom kemény, a kezem a keréken :
Ne essék hátul baja senkinek !

Lámpánk egy részt az utból megvilágít . . .
De sötét része még mekkora van !
S törnünk kell mégis röget, pocsolyáit,
Mig huz magához a bizonytalan.

Völgynek le, hegynek föl, süvöltve vágunk . . .
Unszol valami vad igyekezet.
Bár nem tudom, mig a gép egyre száguld,
Hogy meddig még ? — Csak ösztönöm vezet.

Két felől olykor holdfényes vidékek
Fordulnak el, — halk ének hívogat . . .
De (vasvégzet nyom, béklyóival éget)
Út helyemet elhagyni nem szabad !

Majd azzal játszik néha furcsa kedvem :
Ha féket, kormányt eleresztenék ! —
Ám csak egy perc, s rá mindjárt újra minden
Rendben van, s biztos kézben a kerék !

S baj semmi ! Megyünk. Mig csak elfogy egyszer
A benzin, s én halálra zaklatott
Lélekkel, nyütt, verejték-verte testtel,
Leszállhatok és elzuhanhatok . . .

TOMPA LÁSZLÓ.

Önd vezér unokája.

Írta: Makkai Sándor.

Makkai Sándor dr.-nak Adyról szóló könyve, amely egyszerre került a magyarországi és erdélyi könyvpiacra, egyik legnagyobb eseménye lesz a magyar szellemi életnek. Külön érdekessége a könyvnek, hogy a magyar ifjuság felkérésére készült, amely egyik magyar főiskolai egyesület útján azzal a kéréssel fordult Makkai püspökhöz, hogy Adyt és költészetét ért támadásokkal kapcsolatosan fejtse ki véleményét.

A könyv első fejezete Ady nagyságával foglalkozik. A kíváncsi író a kérdést két részre osztva tárgyalja: A magyar költő sorsa és a magyarság sorsa Ady költészetében címek alatt. Elfohlyadtágtól mentesen, a hivatásos író mély intuíciójával, az esztétikus és kritikus tárgyilagossággal és a lélekbuvár mélyseges eszközzel tárja fel a kérdést és Ady költészetét végig vizsgálva, példákkal illusztrálva állapítja meg azokat az összevetőket, melyek Ady magyarságát teljes egészében reprezentálják. Sorra veszi a magyar sorsot sirató Ady verseket és ezek előrebocsátásával vonja le az alábbi következő mélyseges megállapításokat, melyek a magyar sors meglátásának klasszikusan szép és megrendítően igaz krisztályai. A logikusan felépített, remek konstrukcióju írást Makkai dr. Adynak a szülőföldre, a haza, a nemzeti múltra és a magyar sorsra vonatkozó népfájdalmas versének idézetével vezeti be és ezeknek meglepően tiszta exegézise után a következő konklúziót vonja le:

Ezekből a keserű versekből egy láncolatos gondolatsor fonódik tehát: a keletről elszakadt magyar önmagától szakadt el, utatvesztve tévedt a népek és érdekek ütközőpontjába, visszafelé elzáródott az útja, nyugattal szemben idegen maradt, se keleti, se nyugati, felemás lelke elnyomorodott, a maga életét nem élhetve, másoknak késő és elmaradt utánzója lett, erőit szolgaként idegenek használták ki a maguk céljaira s azokkal együtt most ő is céltalanná lett, tehát nincs többé értelme és lehetősége az életnek: kihull az idő kegyetlen rostáján. Ez a magyar sors Ady költészetének tükrében.

Két kérdés merül fel most előttünk: igaz-e Adynak ez a sorslátása és gyűlölettel, kárörömmel, vagy zokogva és a szeretet kétségbeesésével látta-e ezt a sorsot betelni nemzete fölött?

Az Ady igazsága nem *abszolút* igazság, nem szabad, hogy az legyen. De egy *vátesznek* irodalmunkban és történetünkben páratlan erejű, ösöztöniséggel megérzett, víziószertlen meglátott igazsága a maga nemzedékére és arra a Magyarországra nézve, amely a nagy háborút megelőző évtizedekben élt és a háború végén összeomlott. Adynak abban van a sajátos prófétai jelentősége, hogy ennek az összeomlásnak fagyasztoan előrevetett árnyékát meglátta és érezte akkor, amikor még mások, az egész nemzet önfeledten sütkérezett a fényben és hogy a felsötétlő veszedelem okait nem külső körülményekben, hanem belső, a századok folyamán már jellemvonásokká lett lelki tulajdonságokban és ezekből fakadó belső nyomorúságokban látta meg, tehát a véletlen *eshetőségeken* fölülálló s azok által nem elhárítható végzettségben.

Igy állván a dolog, egy egészen bizonyos; azok, akik abban a meggyőződésben élnek, hogy a magyar nemzet történetében az 1867 utáni félszázad volt a legboldogabb és legdicsebb korszak s akik ennél fogva a nagy összeomlás belső és megelőző okait elismerni nem hajlandók s azt egy külső és szinte véletlen szerencsétlenségnek hajlandók tartani, amely nem szükségképen következett be, sohasem fogják megérteni, elismerni, méltányolni Adynak ezt az idői, szubjektíve teljesen jogosult igazságát. Mivel tudvalevő, hogy még nagyon sokan vannak ilyenek, Adynak ezt az igazságát objektív mértékkel megállapítani ma még nem lehet, vagy nagyon nehéz lenne, ez igazában csak egy későbbi történeti távlatban lesz lehetséges, amely a hozánk még nagyon közeli korszak igazi mérlegét elfogulatlanul foghatja felállítani. Ez azonban nem akadályozhat meg annak megállapításában, hogy Adynak a saját megérzése és meggyőződése alapján joga volt a saját korára és nemzedékére vonatkozóan úgy látni, ahogy látott s belső jeleit feltárni egy katasztrófának, amely az ő hite szerint ezek miatt fog bekövetkezni. Különösen jogosult ez azért, mert be is következett.

A magyar földre kivetített és átvitt sorsmegérzés, a jövő kísérteties árnyaival benépesített, szomorú jóssá lelkesített föld egy *költői* teremtes s ezért és így époly jogosult látomás, mint akármely költői vízió, például, az ha egy költő a mások által virágzóknak látott leány arca mögött a vigyorgó koponyát látja, amellyé az az arc lesz, ha szépsége lehervad róla a halálban. Ady látta ezt a halálfejt a magyar föld és nemzet másoknak talán boldogan virágzó arca mögött és mert látta, költőileg joga volt erről beszélni. Sajnos, annál inkább, mert ez a halálfejt tényleg ott lappangott a virágzó külső alatt és akár belső okok miatt, mint Ady hitte, akár külső szerencsétlenség következtében, mint mások hiszik, egy rettenetes őszön tényleg a szemünk közé vigyorgott.

Az a gondolat, hogy a magyarság utat tévesztett és hogy ennek átkaképen, mintegy elvarázsolt, magát nem találó napkeleti királyfi, elnyomorodott, hozzá méltatlan szolgaság letargiájában idegent utánzott és szolgált s megcsalva és csalódva, elvesztette élete sajátos célját, eredeti hivatását: ez nemcsak az Ady gondolata, hanem nagyon sokaké, melynek igazsága felett vitatkozhatnak a politikusok, a történészek, a nevelők, a különféle egyéniségek és világnézetek, de ezt az érzést költőileg kifejezni Adynak teljesen joga volt, mivel egész lelkét megrázó erővel érezte azt s mivel a Mesebeli János tragikus naivságát és a fajok cirkuszában imitátornak kikiáltott nemzet fájó és megalázó szerepét történelmünk legszomorubb tapasztalásai és a fölényes külföld büszke nyilatkozatai éppen elégszer harsogták a fülünkbe, ha ugyan *elégszer*.

Ady egy sötétben látó, tragikus nemzedék lelkének *kiáltó* szava volt és néma, elnémított, kifejezésre jutni nem tudó vészsikoltásnak adott rettentő és megrázó hangot, egy boldog nemzedék önfeledt és vak uralmának közepette. Mert azt sohasem szabad elfelednünk, hogy az Ady Magyarországon tényleg két nemzedék élt: egy uralkodó és boldog nemzedék, a politikai és szellemi *liberalizmust* képviselő és abból élő, lassanként az *idősebbek* generációjává váló réteg és egy másik, a kor nagy szociális

válságait önmagán tapasztaló és a liberálisismus ragyogó felszine alatt egy politikai, társadalmi és szellemi tekintetben egyaránt fojtogató elnyomást szenvedő réteg, mely a fölnövekvő és lassan szaporodó *ifjabb* nemzedékből tömörült.

Nem szeretném, ha ezt a nemzedéket összetévesztenék azokkal, akik Ady körül hangoskodtak, vagy ha okvetlenül azzal a *radikális* irányzattal azonosítanák, amely Adyt magáénak hirdette s amellyel ő magát bizonyos tekintetben azonosította is. Eltekintve attól, hogy ezek között is lehettek ilyenek, én egy olyan *magyar ifjabb nemzedékre* gondolok itt, amelyik bár hangot nem adhatott, nyilvánosan nem jelentkezett, szerephez nem jutott, amely nem is tömörülhetett táborrá, de a főiskolák és egyetemek padjaiban és a mindennapi élet kezdő pozícióiban szétszórva mindenütt érezte ezt az elnyomottságot és válságot, mindenütt telítve volt azzal, hogy a nemzeti és szellemi élet képe válságosan megváltozott, hogy az óriási szociális fordulat a világ életében nem hagyhatja mozdulatlanul a magyarságot sem, hogy revízió alá kell kerülnie annak a negyvenesztendősz közfelfogásnak, társadalmi életformának, tudományos, irodalmi és művészeti, gazdasági és politikai érának, amely az akkori Magyarország hivatalos életében és közmóráljában uralkodott.

Ez az ifju magyarság Ady sorslátásában, nemzetjellemzésében, földszemléletében, tragikus prófétai végzethirdetésében ösztönösen az *önmaga lelkének szavára* ismert, Ady az ő lelkének kiáltó szava volt és igazolását ezeknek a lelkeknek rezonanciájában bírja.

Ady igazolásával szemben felhozható, hogy sorslátása még sem igazolódott, mert a magyarság a nagy összeomlással sem hullott ki végleg az Idő rostájából s hogy szélszakitva is él és új életének utjait keresi. Először is azt mondom: hála Istennek! Másodszor azt kell mondanom, hogy a költő annyira benne élt annak a magyarságnak életében, melyről énekelt s lelkét annyira betöltötte az akkori helyzet tragikuma, hogy *annak* a helyzetnek összeomlásán *tul* látnia nem adatott meg. Ebben egyoldalú és vigasztalan, de viszont az *akkori* magyarságra nézve és *annak* a szituációnak végétére nézve sorslátása igaz és igazolt. És most jön a harmadik mondanivalóm, a mai magyar ifjusághoz. Én azt hiszem, hogy a *régi* magyarság csakugyan meghalt és kihullott az Idő rostájából. Én azt hiszem, hogy ki is *kellett* hullania. Én azt hiszem, hogy abból a rostából csak az *örök* magyarság nem hullhat ki, azaz ami a magyarságban is *örök* érték. Ady *próféciáit* hallva, ma már a *beteljesedett* próféciaikat halljuk a *régi* magyarságra nézve. És szerintem annyira egyet kell értenünk ebben vele, hogy *nem is szabad megengednünk*, hogy az, ami felett ítéletet mondott az Idő, halottan is életet szimuláljon és tovább kísértsen közöttünk. A *régi bűnöknek* holtan kell maradniok. Sokkal jobb és igazabb úgy fogadni a katasztrófát, mint életellenes bűneink megérdemelt büntetését, mint azt csak esetleges szerencsétlenségnek tartva, megmaradni a régi bűnökben. Mert ebben az esetben *tovább is áll a végzet*. Ebben az esetben a sors poharának csak egyik része telt be és következik a szörnyűbb folytatás. A magyar ifjuságnak nem szabad *elbizakodnia* abban, hogy Adynak nem volt igaza,

hanem le kell vonnia Ady szomorú sorshirdetésének élő tanulságát: a magyarságnak *mássá, újja* kell lenni. Valóban, a magyarságnak el kell hagynia azt a gyávaságát, hogy a mások életének hátulcammogó, elkésett és majmoló utánzója legyen, tényleg föl kell szabadulnia abból a szolgaságból, hogy akár a maga bűneinek, akár a mások önző érdekeinek öntudatlan, léha szolgája legyen. Igaz, hogy a magyarságnak a *maga életét kell élnie*. Azaz a saját nemzeti jelleme és kulturája által *egyetemesen emberi* értékű életet kell önmagából kitermelnie s az élet minden területén megvalósítania. Annyiban lesz igazolva létjoga a történelem és a világ ítélőszéke előtt és annyiban fog elpusztíthatatlan értéket képviselni e világban, tehát jövődőt is, amennyiben *önértékű és egyetemes értékű emberi életet* tud egyéni, társadalmi és nemzeti életében produkálni. Ennek az intenzív, lelki nagyságnak újjászületett élete az ő jövője. És ez a jövő a magyar ifjúság odaadásán és elszántságán fordul meg. Ady sorslátását *igazolni* fogja az a magyar ifjúság, amelyik ezt önmagára és a jövődre nézve *megcáfolja*.

Azt a kérdést, hogy Adyt a nemzete iránti szeretet, vagy ellenkezőleg, a káröröm, és gyűlölet indította e szóra, eldöntöttnek tartom. Negative egyetlen sora sem ad bizonyítékot erre a vádra, pozitíve ellenben számos verse tesz bizonyosságot arról az együtt-szenvedő, kétségbeesett szeretetről, mellyel magát nemzetével azonosította s bár a „legoktalanabb szerelem“-nek nevezte egyszer ezt a szeretetet, megható vallomást tett arról, hogy mint a „föl-föl dobott kő“, mégha időnként el-elszakadó vágyak repitenék is el, még ha maga a nemzet dobná is el magától:

Százsor földobnál, én visszaszállnék
Százsor is, végül is.

Igaz, hogy az ő magyarszeretete nem volt egyformán lángoló rajongás, nem volt folytonos, csöndes fénnel világító, szelid odaadás, hanem lázongó, dacoló, viharzó, áradó és apadó tenger, amely néha dühösen csapkodta a partokat, mintha rombolni akarna, de igazi vágya az volt, hogy elcsituló hullámai a part fővényét szeliden csókolva pihenjenek el. Hiszen, amint maga mondja, szíve minden csapkodásának oka: „szeretném, ha szeretnének“. S egyik legszebb versében a „Nótázó, vénbakák“ c.-ben tragikus szeretetének megrázó felkiáltásával tesz vallomást:

„Be szép ilyen végzetes néppel
Ugyanannak tudni magunkat“.

Persze, lehetséges az Ady verseiből kollekciót gyűjteni olyan kifejezésekből, melyek nem megtisztelők a magyarságra nézve. De ilyen kollekciót más költők is szolgáltatnak. Vagy elfeledtük volna ezt a mondatot: „*Mi a magyar most? Rut, szibarita váz.*“ Vagy ezt: „*Jaj az olyan kertnek, jaj meg annak is, mert megverte az Isten, ahol mint ti vagytok, magyar ifjak, ilyen virágok teremnek*“, Vagy ezt: „*A magyar magyar lenni Elfeled, vagy szégyenel, És az ily elkorcsult nemzet Életet nem érdemel.*“ Vagy ezt: „*Nehogy, ki távol sir e nemzelen, Megutálni is kénytelen legyen.*“ Ezeket és sok ilyet Berzsenyi, Petőfi, Tompa mondogattak bánatukban. De kétségtelen, hogy sem náluk, sem Adynál az ilyen kiszakított részletek, vagy egyes versek nem lehetnek döntők magára a lelkiületre nézve, amely egész költészetüket áthatja. Ha

Ady egész költészetét tekintjük át, akkor uralkodó benyomásunk az lesz, hogy egy kétségtelenül végletek közt hullámozó, nagyon szubjektív és érzékeny, de memzetét, mint önmagát szerető lélek hangját halljuk, akinek az a meggyőződése, hogy ő példázatos megszemélyesítője fajtájának, bántódásai a nemzet sérelmei, erői, a nemzet erői, bűnei a faj bűnei, sorsa és végzete hazájával egy és ugyanaz. Hogy mennyire azonosult Ady a magyarsággal, azt az is bizonyítja, hogy gunyolódni tulajdonképpen nem tudott vele és felette, kívülről, mint Petőfi, inkább átkozódott, szidalmazott, tájétkozott, tombolt, de nem kacagott és nem játszott vele se pajzánul, se keserűen. És ezekben a kifakadásokban sokkal több együttérzés van, mint a satirákban. Lelkületének végletes együtt hullámozását ő maga fejezte ki ezzel a verscímrel: „*Utálatos, szerelmes nációm.*“ Voltak most már olyan bűnök és bajok a magyar földön, amelyekkel Ady nem azonosította magát, amelyeket már kívül állva ostromozott, amelyeket mintegy épen azzal magyarázott, hogy azokat a magyarság tipikus bűnei: a lusta önelhagyatkozás és nemtörődömség tették lehetővé.

Faját épen ezért korholja, mert engedi, hogy ezek az idegen bűnök és rontások elpusztítsák. Itt jönnek most már szóba Adynak azok a versei, melyek *szociális* jellegűek és e tartalmuk szerint világítják meg az ő magyarságát.

Ady Magyarországa Budapestből és a faluból áll. Budapest jelenti neki a cifra, dőzsölő, idegen, szivtelen gazdagok karneválját és a „*betyár urak*“, a néppel nem törődő, azt kizsákmányoló, mindent a maguk hatalma szempontjából mérő és néptüket a maguk érdekéért sötétségben, szolgaságban tartó politikai basák központját, akiket aztán az érdekből hajbókoló hivatalos társadalom és kultúra táncol körül. Ő maga mind a két tényezőből idegen. A falu, amelyhez néha olyan maghatóan vágyik vissza, amelyről néha olyan édes álmái vannak (*Hazamegyek a falumba, Álom egy méhesről*), idegenné lett az ő látásai, álmái számára, elüzi magától (*El a faluból, Elűzött a földem*), a város, t. i. Budapest, a „*csúf*“ kétségbeejtő lelketlenségével és gonosz-ságával. Adyban egy nagyszabású, szabad, fényes, költői élet álma él, melyhez a magyar falu álmos, szomorú, robotos, szürke és alacsonyszintű élete épp oly idegen, mint a magyar város üres lármájú, kérkedő, másfelől vaskalapos, korlátolt és gépíes világa. Azt a levegőt, amely után ő vágyik, Páris adta, vagy inkább csak mutatta meg neki. Páris jelentőségére Ady költészetében később akarok rámutatni, itt csak jelzem, hogy ez a sokféle vádra alkalmat adott szerelem Páris iránt Adynál talán nem is a *valóságos* Párisnak szólt, hanem sokkal inkább egy olyan *életvágynak*, melyet az adott körülmények között Páris szimbólizált neki, természetesen egy *költő* fantáziáján keresztül nézve. Nagyon tévednek azok, akik azt hiszik és állítják, hogy Adyt Páris ugynevezett *romlottsága* bűvölte meg. Ez a lélek *menekült* a szürke, korlátolt, elmaradt, mégis nagyképű, ezer társadalmi és politikai, művészeti és gazdasági béklyóval bilincselte magyar élettől és Párisban a szabadság, a világhorizont, az emberi élet mozgalmas lüktetésének óriáсарányú áramlása, egyszóval a maximumra fölfokozott *életérzés* öröme, mámora ragadta meg. Ezért ismétlem, hogy Páris *életszimbólum* és

nem adottság Ady költészetében. Ady Párisát más nem találta meg abban a városban, melyet földrajzilag így neveznek.

Adynak az volt az uralkodó tapasztalása, hogy a magyar föld és élet sem a falu, sem a város miliójében nem képes táplálni és nem akar túrni *nagyszabásu, egyetemes horizontu emberi életet*. A magyar skála a falusi kisszerűségtől a városi középszerűségig terjed, tehát alkalmatlan arra, hogy belőle egy magasrendű, szabad, világversenyképes élet ujjongó dallama csendüljön ki.

Ady a zseni iszonyatával borzad ettől a kis- és középszerű életkalodától. Néha, fáradt és hasztalan vergődések közt fölnyilik a szeme a falu életének ős-egyszerű formái közt rejlő nagyság, a bölcs, intenzív lelki nagyság iránt, amelyből „*bátor, tiszta, szűz, erős, földszagu gondolatok*” származhatnának a falu „*összível meg-békült lélekből*”, azonban ez csak ritka és pillanatnyi narkózis nála, az uralkodó hang mindig az marad, hogy ez a nemzet örök kisszerűségre van kárhozthatva, hogy sorsa a lemaradás az élet versenyéről s hogy, ami a legszomorubb, itt minden nagyratörő életnek el kell nyomorodnia és pusztulnia. Már tárgyaltuk Adynak azokat a verseit, amelyekben ezt, mint végzetes történelmi helyzet és öröklődő faji bűnök eredőjét látja és okolja meg. De emellett van egy vádja, amelyet nem ebből a látószögből szemlél, hanem amelyért egyeseket és osztályokat tesz felelőssé. Egész sereg versében, mint pl. *A legszentebb csók, A hadak utja, Az utca éneke, A grófi szériün, Dózsa György unokája, Álmodik a nyomor, Proletár fiu verse, Barangolás az országban, Arat a magyar, A tavalyi cselédekhez* s általában u. n. forradalmi verseiben Ady az uralkodó magyar osztályt, az arisztokráciát, az „*urakat*”, a gazdagokat vádolja és teszi felelőssé mindazért az életnyomorításért, ami anyagi és szellemi tekintetben a magyar földön végbemegy. De a vádja itt sem mindennapi. Tulajdonképpen nem az a vád ez, amely a szocializmus értelmezése szerint a munkás vádja a kizsákmányoló tőkés ellen, hanem egy föltétlenül arisztokrata lélek, egy magát igazi urnak érző, szinte királyi öntudatu lélek vádja azok ellen az uralkodó elemek ellen, akik lélek szerint méltatlanok erre az uralomra, mert nem elég tághorizontu és nem elég tehetséges lelkek ahhoz, hogy emberi módon tudjanak uralkodni és vezetni s érzéketlenek az élet szépségei és mélységei iránt. Ady meggyőződése szerint az a bűnük, hogy *méltatlanok* az uralomra és így azt elnyomással és zsarnoki önzéssel, amellyel történelmi látásra képtelen elvakultsággal, egész országuk, romlására gyakorolják. Ady vádja tehát azt a magyar konzervativizmust illeti, amelyik azért konzervatív, mert kicsinyességében és korlátolt önzésében képtelen és tehetségtelen új lehetőségek és új életparancsok meglátására és követésére. Ebből a látási módból kellett következnie annak, hogy Ady lassanként odafordult, ahova különben hívták zászló gyanánt: a *magyar politikai radikálizmus táborához*. Ott t. i. egy egyetemesebb, a világot betöltő gondolat, a szociális forradalom gondolata érlelődött és hánycódott, ott volt egy világ-horizont, egy olyan jövőndő látomása, amely az akkori Magyarországot az egész világvajudó válságába kapcsolta be. És így lett Adyból az „*urak*” ellen harsogó

proletár költő, helyesebben a *proletárság* költője, forradalmi dalnok. Hangsúlyozom, hogy nem a *magyar nép* költője, mert ezesetben egészen más tartalmi alakulatot nyert volna lirája, hanem a *nép*, mint osztály, mint szociális kategória, mint *proletárság* költője. Ő maga is kifejezte ezt, öntudatosan és programszerűleg:

E roppant nép nem Csaba népe,
Melyről legenda szólott nektek.
Más nép e nép, ez csak: a Nép,
A fölkelt Nép. S ugye, remegtek? (Hadak utja.)

Bár Ady efajta versei közt is akad néhány költőileg és emberileg szép és igaz költemény, mint pl. *Álmodik a nyomor*, de egészükben, nézetem és érzésem szerint, egy, a költő lelkétől és természetétől idegen területre való tévedés szülöttei és ezért nagyon sokszor mesterkéltek, erőltetettek, nagyhangúak, sőt izléstelenek is. Mert Ady természeténél fogva nagyon messze állott a szocializmus egész szellemétől. Először is annyira *Én* költő volt, hogy képtelen volt a lelkén át nem szűrődött és közvetlenül át nem élt érzések őszinte kifejezésére, azután annyira *fajmagyar* volt, hogy a szociális kategóriák, osztálytagolások és a szocialista ideológia szerinti emberszemlélet ránézve teljesen idegen és mélyebb értelemmel nem bíró jelszó maradt, végre annyira született *úr*, annyira individuális arisztokrata lélek, annyira történeti öntudatu, nemes és annyira uralkodásra és bámultatásra termett zseni volt, hogy ez az akkor nálunk még újszerű, meglehetősen éretlen fanyarságu, vad és idegenszerű proletárképződmény őszinte érdeklődésre, de pláne szenvedélyes rajongásra és szeretetre ezt a magyar uri költőt, ezt a fejedelmi individuálitáshoz szellemi arisztokratát nem indíthatta. Az, aki igazán szívéből fakadó göggel vetette oda: „*Én magamért vagyok, s Magamnak . . . Hagyjatok meg Urnak, Magamnak*“, nem született proletárköltőnek. Vele az a tévedés történt, hogy az uralkodó szűklátókörűség, törpeség és bortnirtság elleni vádjával nem oda fordult és nem azokat hívta harcra és nem arra a harcra hívta őket, ahová, akiket és amire hívnia kellett volna. De a *vád* itt is igaz volt, csak a fórum volt illetéktelen. Az Ady által is sokat emlegetett szellemi mártírok, a *Magyar Messiások* ismert és ismeretlenül maradt egész sora bizonyít amellelt, hogy Ady itt is meglátta, átérezte, kijaigatta egy nagy magyar bűnünket, amely tényleg megvolt és megvan közöttünk.

A magyar nemzetnek végzetes hibája az, hogy vezetését nem volt képes a szellemi arisztokrácia, a legtehetségesebb, a legegységesebb látású és lelkületű, a legműveltebb és legkiválóbb jellemű fiainak kezébe tenni le, hogy sohasem állt igazán lelki vezérlet alatt, hogy irányításához és kormányzásához épügy, mint neveléséhez hozzátapadt a korlátoltság, szűkkeblűség, elfogultság, pártoskodás, szellemi törpeség és tehetségtelenség átka. Nemcsak porbahullatta, de el is taposta, el is temette a tehetségeket, a talentumokat. A születési és vagyoni alapon való nemzetvezetés lassanként a szellemi középszerűség, sőt kisszerűség uralmát rögzítette meg és elzárta a haladás útját, ami kicsiny és ütközőpontban álló nemzet számára, melynek egyedüli

életlehetősége a szellemi rugékonyság, befogadóképesség, progresszivitás és egyetemes-ségre törekvés, végzetes hiba. Ezt a hibát azonban sem akkor, sem ma, a mi viszonyaink között s a mai viszonyok között azon a szociális forradalmi uton, amiről Ady is, bár csak lényétől idegenül beszélt, helyrehozni nem lehet. Először is a magyar proletárság sem számban, sem erőben nem jelentette a nemzet döntő erejét, azután a magyar viszonyok közt a szociálista propagandával szervezett munkásság még nem áll azon a nivón, hogy irányító és vezető réteggé lehessen, de maga az új ideológia is még idegen és távoli volt a magyar lélektől és nem is magyar lélek által volt irányítva és propagálva. Mindezek gyászos bebizonyítást nyertek a kommunizmussal. Azonban az is bizonyos, hogy a létkérdés a hagyományos módszer fenntartásával sem oldható meg. Ady vádját tehát, mint akkor is kellett volna, ma is annak a *magyar ifjúságnak* kell meghallania és megszívlelnie, amelyik nemzetének szellemi vezetője, értelmi és erkölcsi irányítója, a tudomány, művészet, társadalmi élet, gazdaság és kormányzás területein hivatott és köteles vezére lesz: a magyar diákságnak. Senkinek sincs joga egy nemzeten uralkodni, csak a szellemi és jellembeli kiválóságnak. Minden egyébnak eszköznek kell lennie a szellem kezében. A magyar ifjúságnak azért kell küzdenie, hogy ahol magyarság él, ott a magyar szellem legerősebb és legkiválóbb hordozói legyenek az irányítók. A magyarságot egyedül a világnívóra emelkedő *műveltsége* mentheti meg. A *kultúrában* van egyedül fölfelé vivő útja. Ésszel és szívvél biztosíthat egyedül életet magának. S ha ez így van, akkor a magyar ifjúságnak hadat kell izennie minden szűkkeblű kicsinyességnek, elmaradottságnak, szellemi tunyaságnak, elfogultságnak, pártosságnak és rosszakaratu butaságnak. A magyar szellem legnemesebb és legkiválóbb tulajdonságainak érvényesülését kell kivívnia minden téren. Szegény és kicsi nemzet kisszerű, vagy középszerű szellemiség mellett nem élhet meg.

Vádolt-e hát, vagy vádló Ady Endre a magyarság kérdésében?

Én azt hiszem, mihelyt megszűnik vádló lenni, mert vádjait egy új magyar nemzedék *élettel* cáfolja meg, azonnal megszűnik vádlott is lenni.

Boldog ember szomorú éneke

Be furcsa, hogy e dús, fekete föld
buzaszeméből megsütött kenyér
ízét nem érzem s bennem sohse lesz
erő és testem éltetője: vér.

Terített asztal itt hiába vár
s előttem állhat minden jó falat:
a fűszerezett, izes délebed
morzsákhoz szokott torkomon akad.

Be furcsa, hogy most minden jók között
mikor, mit iny kívánhat, mind enyém,
be furcsa s könnyes, hogy eszembe jut
apám s anyám, az árva két szegény.

Tudom, szúrágta asztaluknál
csak ünnepnapra látnak drága húst
s szüretnek napján, hogyha hull a fűrt,
a pince mélyén nem forr sárga must.

S ha ilyen órán felzendül zene,
nekem csak ennyit zeng és zsong a húr:
„a kocka fordult és a sors szerint
morzsákon él egy régi boldog úr.”

Isten, vagy ördög tegyen most csodát
s a szívem legyen hóbelű kenyér —
s amíg csak eltart, morzsálgassa őt
a négy elárvult, drága, hű tenyér.

FINTA ZOLTÁN

Szeretjük egymást, Felség!

I.

A cigány huzta, a tordai nagypiacon ácsorgott a nép, az urak benn mulattak. A dámák a táncházban legyezték magukat s ábrándozva nézték a Zeyk Józsika táncát. A lányok szive szakadt meg a szép huszárért. Nem is volt szebb legény a császárnő földjén semmiféle nációban. Nem sajnálta a csókot s sok selyemgunyát megrücskölt odafenn Bécsben. Jól töltötte ráérő üdejét. Az erdélyi apák összehúzták a szemöldöküket s a menyecskékre ráfordították otthon a kócsot. Másik szálla hitehagyása volt s nem szívesen vették, mikor lovával befordult a leányos házak kapuján.

Éjfél felé már nagyon meggyült a férfiak mérge a szép testőrhuszár ellen. Zeyk Józsika számba sem vette. Ropta a táncát, zergelt rajta az aranylánc, melyet a császárnő akasztott kedvence nyakába.

— A hetedik táncot járja Jósika Annával — csikorgatta a fogát Thoroczkay Feri.

Kicsinált dolog volt, hogy a jövő héten jegyet vált a lánnyal.

— Találnak is együtt — hergette a Bánffy-fiú. — Kutyafalva sincs messze Várfalvától.

Vigyázz Feri!

Szerencsére végezték a nótát, a vendégek asztalhoz oszlottak. A huszár szerelmesen, kacagva vezette apjához a leányt.

— Gábor bátyám! Hét országba sincs a hugomnak párja.

Várfalvi Jósika Gábor keménynyaku, hirtelenharagu úr volt. Türtöztette magát, de már biboros volt a füle hegye a haragtól.

— No, no — morgott ingerülten. — Van annak a lánynak már párja.

— Istenjézus ugy segíjen, annak én elvágom az útját — kacagott Józsika.

Jósika tempósan kortyantott borából s fitymálva vetette oda:

— Hát aztán miféle nagy virtusaid vannak a házassághoz?

A fiú feldöbbent, de vállat vont.

— Legalább pap alá való szőnyeged van-e? — üzte tovább a csúfot vén Jósika.

Semmi válasz.

— . . . Mert miből etyepetyélnének az életben? . . .

Erre már a fiuban is előmlött a méreg:

— Van olyan birtok a kutyafalvi, mint a várfalvi. Ha ez nem volna is, a boldogult császárnő gondoskodott róla, hogy mű testőrök ne kuduujjunk.

Jósika uram tisztelettel megbillentette magát a széken.

— Nohát a boldogult császárnő testájjon rád fehérnépet is, mert itt nehezen kapsz.

A kacaj felharsant. A fiú elsápadt. A szégyent orcájába vágta. A vér a fejébe szállott. Megtántorodott. Daliás alakja kinyult, szép fehér keze megmarkolta a kardot, az aranyos fegyver zengve repült az emberek feje fölé és eldőrdült a szó:

— Ki mer itt kacagni!?

Nehéz dermedt csend lett. A tisztek hüvösen keltek fel a dámák mellől. A széptevés megszakadt.

— Elégtételt . . .

A bor reszketett a kancsóokban. Rémület futkosott szivről-szivre. A cigány elejtette a hegedűt. A férfiak verejtéke öklükre cseppent. Vérontás lesz. Minden azt mondotta. Farkasszemet néztek egymással. A kemény, csikorgó gyűlölettől fehéren villogtak a fogak. Katonavilág van, a kardok nem tréfálnak. A nehéz fekete székeket hátrarugják. Jósika Gábor nagy, széles testét elébevágja a katonának.

— Lássuk, szép ecsém!

A következő pillanatban megbuggyan két szőrös orrika s vastag sugárban ráömlik a vér szakállára, fejr ingére. Régi betegsége utolérte. A vér még fokozza dühét.

— Apám! Józika! — sikoltja valaki.

Jósika Anna áll a két férfi között.

— Adok én elégtételt.

Sugármagos, gyönyörű leány. Két mellehalma remeg, arca kicsattan. Gyöngy, arany, selyem, ragyog, feszül testén. A fekete éccaka tejuton fakadt csillagos leánya. Félkezét átveti a huszár nyakán, fejét lerántja s a sulyos csendben röpködő kacagással szájoncsókolja a legényt . . .

A kard kiesik a fiú kezéből. A forró színes virág ég az ajkán. A találékony cigány rárántja a nótát, az apa a bámulattól hanyatesik a karosszékekben. Nem szól senkihez, nem néz senkire, csak gondolkodik, majd feláll s kitántorog a házból. A szegellős, béllett ajtó puffan utána . . .

Az urak előkiabálták a fogatokat, a didergő asszonynépet ráhánták a kocsikra s dühösen elhajtattak. Vilték a tordai csókos bál hirit. Két hétig ezen kacagott az ország és várták, hogy most már mi lesz.

* * *

A hajnal ott kapta Zeyk Józsikát a tordai hágón. Vitte a lova, amerre akarta. Búsan lógott a hátán.

Hideg szél zilálja még az avar, de a zsenge fű kitetszik már alóla. A barka is zöldül a kopasz erdőben. A szakadékokban megcsurran a fennakadt hó. A virág már megjelent a pázsilon. A pacsirta járja útját a zsendülő vetés felett. A legelőn friss bárány rázogalja farkát.

Öltözik Erdély.

Áldott vagy tavasz.

Zeyk Józsika eltöpreng a lova hátán.

Eszébe jutnak a dicsőséges bécsi napok, a római követségjárás. A sok testőrdiadal. A meglopott éjszakák, mikor titokban verset irtak, „beszélt” olvastak, nótát szerettek, nyelvet palléroztak s e nagy fiuk lelkesültségükben egymást csókolták.

A nagy magyar álomlátás elfogódásával jött haza. Azt hitte, itthon az ő meleg szívének mindenki ágyat bont s az első szó rügyét meglátják ajkán . . . Ehelyett maguk közül kitaszítják, ajtaikat a sarkára vágják, ebeiket ráuszítják.

— Mit vétettem neked Erdélyország ?

Elébe rémlik neki a bál, a gúnyos arcok, a lenézés, kacaj, megvetés, a vértagadó, fajtagadó gyűlölködés, mellyel kimarták magok közül.

— Hát itt már szeretni sem lehet ? . . Szegin Erdélyország ! . . .

S szemei sarkát megüli a könny.

II.

Istenes, lágy ember volt Zeyk Elek, a fiú apja. Huszonhatszor olvasta el a bibliát s akármilyen bántalom érte, csak annyit mondott:

— Az Isten megfizet neki.

A tordai gyalázat hírére is szép szeliden lóra ült s átment Várfalvára.

— Gábor! Igazítsuk el a fiatalok ügyit.

Nincs mit azon igazítani. Jövő héten lesz a menyegzője a Thoroczky-fiuval. Menj csak haza s olvasd tovább a bibliát. Mű efféle familiával nem elegyedünk.

* * *

Két napra rá úgy megvagdalták egymást, hogy mind a kettőt lepedőbe vitték haza.

— Az ügyedet eligazítottam — mondotta a medvebőrrel a fiának.

— De ha nekem még egyszer beteszed a lábad a várfalvi határra, kettéhasítlak Józsika. Érted-e ?

A szép huszár mosolygott.

— Értem, apám !

Szólatlan, csendes fiú lett. Titkolózó, magábamerült, hervadt.

Aztán meghozták a hírt, hogy hónap lesz a Jósika-leány esküvője. Már gyűl is a rokonság, országraszóló nagy lagzi lesz. Egy hétig fel sem kelnek az asztaltól.

Itt az ideje, hogy én is bevonuljak — mondotta Zeyk Józsi az apjának. — Szekérrel megyek Kolozsvárig.

Apja ráhagyta. Jobb is a fiunak, ha feled. Nem merte vigasztalni, de bizalmas emberét, a ravasz, erős Bene Ferit ültette a kocsira, hogy fiára vigyázzon.

Délkor indultak. Négy kemény, mokány lovat fogtak a kocsi elé a fakadékos, nehéz mezősegi út miatt.

Mikor az Aranyos torkához értek, az urfi megszólalt.

— Állj meg Feri.

A kocsi megállott. A legény a bakról hátra facsarta a fejét.

— Mit akar az urfi?

Zeyk Józsika istrángot vett elő és ráparancsolt a legényre:

— Tartsd a kezeidet!

— Tán megbolondult urfi!

Megpróbált védekezni, de a huszár maga alá gyűrte. Az első fánál megállította a lovakat s a félelmében félhótt legényt hozzákötötte.

Az éj szépen leszállott s eltemette a legényt.

* * *

Éjfél volt, mikor a várfalvi kastélyhoz érkezett Zeyk Józsi. A lovakat, szekeret elrejtette a kert lábjaiba.

Fényesen ki volt világítva a kastély. Kihallszik a dinomdánom. Vedrekben hordták a jó enyedi borokat. Ugyanaz a verespantallós tordai cigány húzta, ki a bálon. Fényes lett a tokája a sok urnak. Örömtől, táncból félreállott a szoknya is minden fehérenépen.

Csak a menyasszony volt sápadt. Minden ebcsaholásra szívéhez kapott. Az örömapák köszöntötték egymást, szállott az áldás, szállottak egymáshoz. A nagy nehéz ház vigadott. Éjfélkor a vendégek elvonultak. A vigasság megszakadt. Az urak jóborosan horkoltak a vendégszobákban.

Jósika Anna kikönyökölt az ablakon. A kert bokrai között csattogott a fűlemle. Hallgatta, elszoruló torkát fojtogatta a sirás.

Ekkor a bokor hallkan megzörrent, két égő szem közeledett és ráborult az ablak párkányára.

— Jaj! Józsi. Hogy kerül ide?

— Visszahoztam a csókot Anna. — Én már megyek. A kert lábjaiban már a vasasszekér.

— Józsi, nem lehet . . .

Összebujtak szerelmes, bolond gyermek módra. Sütött az orcájuk, be nem állott a szájuk. Egymásba fonódva, csendes ölelésben búsult Erdély két legszebb virága.

— Kidobtak, elűztek maguk közül. Hazám megtagadott. Cifra bécsi rongynak

néznek. Nem kell tőlem semmi. Idegen senki vagyok. Ezt az én forró szívemet hiába hoztam haza. Nem kell senkinek. Elmegyek. El én. Csak téged sajnállak itthagyni. Nálad nélkül mit ér az élet Anna. Kötömbe- járlomba csak Tégödöt látlak. Én elmegyek Anna. Holnap, mikor a hitet teszed, keserű búdosásban vagyok. Áldjon meg a Fennvalónagyisten lelkem, gyönyörűséges kicsi babám.

És eltántorodott az ablaktól.

— Józsikám. . . Várj! . . .

Nem látta senki, mikor a fiu átemelte ijedt, dobogó szívü párját az ablakon és elsuhantak a bokrok között. Csak a türelmetlen lovak nyihogtak örömkben, mikor könnyű terhükkel nekiugrottak az éccakának.

Az égen, sűrű tavaszi felhők között hanykolódott a hold, mint egy tengerbe esett arany kalács. . .

III.

Országos botrány lett a leányszöktetésből.

Hová lettek, merre tűntek, senkisé tudta. Csak a virág tudta, de azt le- szakították, csak a madár látta, de azt szerelmükkel elkábitották. A keréknyomot elrekkentette a dühödt apák elől a tavasz. Az erdő rejteket adott, a csók meleget s míg a staféta futott Bécsbe a császárhoz a két hatalmas familia panaszával, ők már a Kárpátok között jártak.

— Felséges Uram, beleőszültem a szégyenbe, nem járhatok emberek közé és nem lesz nyugtom, míg azon gaz el nem veszi büntetését. Hogy tehet ilyet, ki hosszú esztendőkön által ette Felséged kenyerit. Szégyent hozott a felséges császári udvarra, rossz hirbe hozván azt egész világ előtt. . .

Ilyeneket írta panaszos írásában vén Jósika Gábor. Egész Erdély pártjára állott, a botrányba pletykába rántott Thoroczkayak s a kiterjedt, Bécset-lakó főuri rokonság nem hagyta nyugton a császárt, míg ki nem adta az elfogató parancsot.

— Ez embernek igaza vagyon — mondotta a császár. — Hozzátok elém — parancsolta komoran.

És a két szép gyermek mit sem tudott erről. Mentek, amerre vitte az út s a ló. Felét se tudták elmondani a szívekben termett szóknak, drága álmaiknak alig láták képét, mikor a gránicon fegyveres katonák vették körül a virágos kocsit s egy hadnagy behajlott a fedele alá:

— Őfelsége József császár nevében letartóztatom.

Egy katona kivette a gyeplőt a Zeyk Józsika kezéből, a hadnagy szembe ült velük, de már a második falunál megállította a szekeret és a fegyveres katonát ültette a maga helyébe.

— Vajjon megsértettük-e vitéz hadnagy, hogy itt hagy bennünket, — mosolygott a szép leány.

A hadnagy arca lángbaborult, öszeütötte a bokáját s kiterítette az igazságot.

— Istenjézus ugysegíjjen, nem tudom őrizni. Inkább félremegyek egy bokorba s agyon lövöm magamat, vagy eleresztem . . .

Végre megérkeztek Bécsbe.

A hadnagy megtörölte izzadó üstökét, nagyot sóhajtott.

— Sohasem volt ilyen nehéz szolgálatom . . . Beh kár, hogy vége van . . .

IV.

Sok szorongás után a császár elé kerültek.

Zeyk Józsika remegve, fehéren próbálta mentegezni magát.

— Kegyelem Felség, oh Majestät . . .

— Miért tette azt? . . .

Jósika Anna gyönyörű két szemét rávetette az osztrák császárra. Szót se tudott németül, hát mutatta kézzel-lábbal, csintalan mimikával, édes félszepséggel mentegelőzve:

— Mert szeretjük egymást, Felség.

És daloltak hozzá a szemei, boldog két orcája, egész szépséges teste.

— Was sagt Sie? — kérdezte a császár.

Hódolattal lefordították neki. A császár elmosolyodott és ettől Jósika Anna bátorságot kapott.

— Oh édes Majestät, ne bántsa Józsikát. Nem hibás. Inkább engem veszenek tömlőcre. Én vagyok a bűnös. Jaj én kértem, hogy vigyen magával.

— Was sagt sie . . . was sagt sie . . .

Nem győzte a császár kérdezni.

A kihallgatás tekintélyét végül is meg kellett menteni. A felséges császár már nem birta komolysággal. Azért az urakhoz fordult.

— Megesketve, haza kell küldeni őket.

— Majestät — csuklott ismét térdre boldogan a fiú.

A leány nem értette a német szót. Kedvesen megbökte Zeyk Józsikát s a császártól tanult szóval a Felségre mutatva kérdezte:

— Was sagt sie? . . .

A császár jóízűen el kacagta magát, az urak hűledeztek, Zeyk Józsikát kerülgette a guta. Csak a szép leány huzta fel sértődötten az orrocskáját.

— Hiába kacag Felség, mert szeretjük egymást, Felség.

* * *

Az öreg Burgba belopózott a tavasz, a szerelem. A fodrított parókás, rizs-poros méltóságok is megenyhültek a két vérpiros, ragyogó gyermek láttára.

A vértelen, gyengetestű császár bánatosat sóhajtott, s szomoruan megvakarta jellegzetes nagy Habsburg-orrát.

NYIRŐ JÓZSEF

VALLOMÁS.

Igaz — : én itt a sorssal nem csatáztam,
én döbbsent szemmel láttam itt a vért
és nem lengettem omló barrikádon
fehér zászlót a véres emberért.

Viharokból kibomló új világért
csak álmom volt, nem lobbanó vitéz.
Rohamra nem harsogtam riadókat
jövő-ködökbe zúgó trombitán.

A seb, mit rajtam vad kor ökle zúzott,
sötét heggé simult minden dalon.
De mint a monda tóba hullt harangja,
a mélyben él az ember-fájdalom.

S én nem tudom, hogy meddig él a versem,
títánok halnak, tornyok rengenek.
Ahol világ-traverzek összedülnek,
a vers, a versem hogyan halna meg?

Ha nem leszek, nem fogja tudni senki,
sorsomnak mennyi furcsa titka volt.
A hült sorok: megannyi érc-koporsó,
s a könyv, a könyvem gránit-kriptabolt.

De túl romon, ha perce jön csodáknak,
a mély megkondul, mintha vallana,
s a bolt alól harangtisztán kicsendül
s magasra száll az ember dallama!

Házassági terv I. Rákóczi György ifjabb fia és Lupu moldovai vajda leánya között.

I. Rákóczi Györgynek országos gondjai mellett legfőbb tárgyát saját családi vagyonának gyarapítása alkotta. Tömerdek vagyont gyűjtött össze jószágokban és nemes fémekben. Fősvénysége és egész a fukarságig menő takarékosága, bár sok irigységet és vádaskodást keltett a sérelmet szenvedők részéről, nagy hasznára volt az országnak. E vagyont és gazdagságot azért igyekezett felhalmozni, hogy fiait gazdagokká tegye és ily módon is biztosítsa számukra a trónt. Dinasztiát akart alapítani. Két fia volt: György és Zsigmond. Györgynek az erdélyi fejedelemséget, Zsigmondnak pedig a lengyel trónt szeretne volna megszerezni. Az előbbit el is érte, amennyiben a rendek 1642. február 16-án a Gyulafehérvárott tartott országgyűlésen idősebbik fiát, Györgyöt Erdély fejedelmévé választották, kit a következő évben összeházasított az ecsedi Báthori András leányával, Báthori Zsófiával. Így egyesült a legszorosabb családi kötelékben a két magyar haza két leggazdagabb családja: a Báthori és a Rákóczi család.

I. Rákóczi Györgynek élete vége felé történt, hogy a lengyel trón megüresedett. A lengyel dissidensek Radzivil herceg ajánlatára őt akarták a trónra emelni. Ő azonban a trónt ifjabb fiának, Zsigmondnak szeretne volna megszerezni s azért Radzivilnek és a lengyel dissidenseknek támogatásával nem elégedett meg, hanem számításába a kozákok hetmanját, Chmelnitzki Bogdánt is bevonta. A közvetítő közöttük Radzivil herceg volt, akinek felesége Lupu vajdának leánya volt. Lupunak volt egy másik fiatalabb leánya is, a kit Rákóczi ifjabbik fiához Zsigmondhoz szeretett volna nőül adni. Azt gondolta, hogy ily módon leányából lengyel királyné is lehet s azért buzgó támogatója lett I. Rákóczi György lengyel tervének.

Lupu mihelyt meghallotta a lengyel király halálának hírért, azonnal elküldötte I. Rákóczi Györgyhez nagy logofetjét (kancellárját), Stefán Gheorghiczát, akinek megbízatása volt a lengyel trón megszerzésére vonatkozóan felajánlani a vajda szolgálatait s egyuttal javaslatba hozni azt is, hogy Zsigmond herceg vegye nőül a vajda leányát. A fejedelemasszonynak és bizalmasainak is tetszett ez a házassági terv. Magát I. Rákóczi Györgyöt inkább csak politikai tekintetek birták rá, hogy a házasságba beleegyezzék, mert azt hitte, hogy ily módon, megnyerve magának Lupu vajda szövetségét, a vele szoros baráti és szövetséges viszonyban élő Chmelnitzki Bogdán

kozák hetman támogatását is biztosítani fogja. A továbbiak intézésére bizalmas emberét, Kemény Jánost küldötte Jasiba. Ily tervezgetések közepette érte I. Rákóczi Györgyöt halála 1648. október 4-én.

Hogy Rákóczi Zsigmond a leendő vőlegény ki és mi volt, azt tudjuk. Kevésbé ismeretes a magyar olvasó közönség előtt, hogy ki volt Lupu moldovai vajda és milyen volt leánya, Rákóczi Zsigmond kiszemelt menyasszonya?

Lupu vajda 1634-ben lett moldovai vajda. Eredetere nézve nem román volt, hanem görög. Atyját Nicolae agának hívták. Fiatal korában jött Konstantinápolyból Havasalföldre. Azok közül a konstantinápolyi görög pénztőzsérek közül való volt, akik, mint a román vajdák hitelezői, vagy a hitelezők atyjafiai telepedtek le a két román vajdaságban és ott a vajdai udvarokban meglehetősen nagy befolyásra és hatalomra tettek szert. Ez a Nicolae aga egy gazdag román boérnak vette feleségül a leányát. Ebből a házasságból származott Lupu vajda. Bár görög eredetű volt, de miután román anyától született, nemcsak tősgyökeres román boér gyanánt viselkedett, hanem Rodu Mihnea moldovai vajda udvarában azokhoz a moldovai boérokhoz csatlakozott, akik a vajdai udvarokban nagy befolyással rendelkező görög előkelőségekkel szemben engesztelhetetlen ellenzéket alkottak. A román történetírók azt állítják róla, hogy egész életében sohasem volt képes, hogy a román nyelvet hibátlanul elsajátítsa, de azért mégis a görög-ellenes nemzeti ellenhatás egyik vezérévé lett, természetesen politikai számításból.

Ügyességével és tagadhatatlanul nagyobb politikai tehetségével sikerült is a moldovai boérok tetszését annyira megnyerni, hogy azok 1634-ben, mint a görög-ellenes nemzeti párt jelöltjét, Moise Movila vajda helyébe vajdává választották. Konstantinápolyi gazdag és befolyásos görög atyafisága ki tudta eszközölni, hogy a szultán elismerje törvényesen megválasztott vajdának és a moldovai trónon megerősítette. Éppen olyan vagyonszerző és dinasztíát alapítani akaró fejedelem volt, mint I. Rákóczi György.

I. Rákóczi György halála s a II. Rákóczi György trónfoglalásával járó dolgok egy időre félbeszakították a Lupu vajda leányával való házassági tervezgetéseket. Később politikai és dinasztikus tekintetek okozták, hogy e tervnek elejtett fonalát ismét felvegyék. II. Rákóczi György atya nyomdokain indulva, a lengyel királyságot Zsigmond öccsének a kozákok támogatásával akarta megszerezni. E házasság biztosította volna Lupunak megbízható szövetségét a Rákócziház számára, a mi a kozákokkal való viszonyt tekintve is nagyfontosságú volt, mert Moldova fekvésénél fogva közvetítő szerepre volt hivatva Erdély és a kozákföld között. Ettől eltekintve, e házasság révén Radzivil herceg is, Lupunak veje és a Rákóczi család barátja még szorosabb kötelékekkel fűződnek hozzájuk. Lupu vajda leányát el is hozatta Konstantinápolyból, hol túszer gyanánt időzött a maga görög atyafiságánál, bátyja helyett, aki hazatért Moldovába. Mindenki, aki látta, azt mondta róla, hogy nagyon szép. Hogy nagyon gazdag, az ugy Erdélyben, mint Konstantinápolyban köztudomású volt.

Hogy e házasság a Rákóczi családra nagyfontosságú és az erdélyi államnak is érdeke, Erdélyben általános vélemény volt. Kemény János, a Rákóczi család leghívebb és legbizalmasabb tanácsadója a legmelegebben ajánlotta. „Emlékezhetik Nagyságod — írta Rákóczi Zsigmondnak — én mindenkor azt javallottam, necsak paraszt módon a szaporodásra, avagy papi módon a jámbor együgyű életre, hanem az ok is meg-lévén — terjeszkedésre és erősödésre is nézne Nagyságod a házasság dolgában.” Maga Lupu vajda is óhajtotta e házasságot és a fejedelem leánynézőbe küldött követét, Borost nagyon szívesen fogadta, sőt Zsigmondnak leánya arcképét is meg-küldötte.

Zsigmond nagyon babaszerűnek találta a moldovai vajda kisasszony arcát és környezete ellen is kifogásokat tett. A kálvinista puritanizmusban felnevelkedett Zsigmondnak nem tetszett a moldovai hercegkisasszony háremhölgszerű külseje. A hevesebb vérű és világiasabb gondolkozású György fejedelemet bosszantotta öcscsének e puritanizmusa s vonakodásáért hozzáírott levelében szemrehányásokat is tett neki. „Hiszen fejedelemről s nagyfontosságú dologról van szó, — egy hatalmas fejedelemről, aki nem szeretné nem tudom: miféle vén banya hatalma alá adni leányát. A vallás, erkölcsök, ruházat s több efélék Nagyságod okosságára van bízva. Ha szépen és okosan bánik vele, meg lesz minden, ha hidegen és érdektelenül, barátait is elijeszti. *Bizony jól tenné Nagyságod, ha megtanulna románul!*“

II. Rákóczi György annyira fontos családi érdeknek tartotta e házasságot, hogy öcscsének e házasság érdekében még az román nyelv megtanulását is lelkére kötötte. Ha Rákóczi Zsigmond megfogadja bátyja tanácsát, megtanul románul és e házasság is létrejött volna, csakhamar meggyőződött volna, hogy neki a szép menyasszony kedvéért inkább görögül kellett volna megtanulni, mint románul, mert Lupu vajda leányairól az egykoru román krónika-írók feljegyezték, hogy románul sem írni, sem olvasni nem tudtak, mert atyjuk csak görögül tanította őket. E moldovai hercegkisasszonyoknak úgy szépségök, mint műveltségök teljesen különböző volt s valószínűleg családias erkölcsök is mások voltak, mint a protestáns vallásban és puritán gondolkodásban nevelkedett erdélyi magyar előkelő kisasszonyoknak. Annak a turco-bizantin műveltségnek voltak lelkiileg neveltjei és legkifinomultabb termékei, amelynek e századokban Konstantinápoly volt a székhelye s amely a legszögesebb ellentétben volt mindazzal, amit a protestáns Erdélyben műveltségnek, vallásos és erkölcsös életfelfogásnak neveztek. Ezt olvasta ki mintegy öntudatlanul az ifjú Rákóczi Zsigmond is abból az arcképből, amelyet Lupu vajda azért küldött, hogy a leendő vőlegény legalább arcának külső vonásait megismerje a neki szánt bájos menyasszonynak. Ennek az ellentétnek sejtése volt az, ami kedvét elvette a tervezett házasságtól.

Családi, dinasztikus és országos érdek lévén a házasság, hosszas tárgyalás, huzódózás után Zsigmond herceg beleegyezett a házasságba. Édesanyja rábeszélése is hatott rá, akinek, mint gondos anyának kedves eszméje volt ez a gazdag és befolyásos összeköttetéseket biztosító házasság, ha a vőlegény részéről egy kis érzés,

izlés és szívbéli áldozattal is járna. Követség ment tehát Gyulafehérvárról Jasiba, hogy a fiatal herceg számára atyjától megkérje a gazdag és szépséges moldovai vajda kisasszony kezét. Boros, Sebesi és Horváth György nevű erdélyi urak voltak a leánykérők. Az erdélyi krónika írók feljegyezték, hogy mind a hárman könnyűvérű, mulatni szerető emberek voltak, akik alkalmatlanul is viselték magukat a vajdai udvarban, aminek aztán az lett a következménye, hogy Lupu vajdának egészen elment a kedve ettől a házasságtól. A kérőket el is utasította, azt hozván fel elhatározása ürügyéül, hogy „papjaik tilalmazzák, hogy leányát más valláson levőnek adná.”

Hogy a leánykérő három erdélyi úr alkalmatlan magaviselete miből állott, arról nem maradt fenn semmi emlékezet. Annyi azonban bizonyos, hogy Lupu vajda elhatározásának politikai indítékai is voltak. Időközben a kozákok és a lengyelek megbékéltek s Lupu azt hitte, hogy érdekeiket sokkal jobban biztosítja, ha leányát valamelyik, Radzivilhez hasonló hatalmas lengyel főnemeshez adja nőül.

De kinek lett felesége Lupu vajda szép leánya? — Nem sok idő múlva az erdélyi ifju hercegnek adott kosár után új kérő jelentkezett. Nem lengyel főnemesi sarj, hanem annál sokkal gazdagabb és hatalmasabb, de kellemetlenebb leánykérő. Chmelnitzki tekintetét — írja Nicolae Jorga „Istoria rominilor” című könyvének 207. lapján — Moldova felé fordítá. Megkérte fia, Timus számára, ki durva és faragatlan barbár volt, Lupu ifjabbik leányának kezét, aki éppen olyan szép volt, mint gazdag. A vajda igyekezett a házasságot valahogyan elodázní, mert ez a családi összeköttetés semmi tekintetben sem volt rá nézve hízegő. Chmelnitzki azonban karddal is tudott leányt kérni s ezért kozákjaival felpredáltatta Moldovát sokkal kegyetlenebbül, mint megelőzően a tatárok tették, akik azonban egyetértettek a hetmannel és vele együttesen pusztították most is Moldovát. Végre megtörtént a menyegző. Timus bajtársaival s a kíséretében levő kozák tisztekkel hazai szokás szerint mulatott, leiván magát és elvervén a jasi-i zsidókat. Mikor egyedül maradt, mereven bámult ki az ablakon körmeit tisztogatva. Még beszélgetni sem tudott az emberekkel. Ki jelen volt ezen a furcsa menyegzőn, azt gondolta volna, hogy a vőlegény olyan, „mint a verembe esett farkas.”

„De az Isten is megbüntette Luput érette — írja Kemény János, a Zsigmond herceg és Iréne-Mária moldovai vajda kisasszony között való házasságnak legbuzgóbb hive „Önéletleírásá”-ban — mert leányával nem kereskedheték akarátja szerint, kit Lengyelországban is nagy emberek kéretnek vala. Mert ottan az tatár, hamar becsapván országába, noha láttatik vala a portán nagy kedvességűnek lenni, igen megrablá s maga is erdőkire alig szabadulhata. Megsarcolván a tatárok és azok visszatérvén, nem telheték egy heti, az kozák nyomába jöven s az is megsarcoltatá s kénytelen-ségből velük való megbékülésének alkalmatosságával leányát az Bogdán Chmelnitzki öregebb fiának, Timus nevűnek kelle megigérnie s aztán megadnia.”

Dr. JANCSÓ BENEDEK.

Már gyülekeznek . . .

*Kertemben rége volt ennyi szín meg illat,
a dáliaék, verbénaék egyre nyílnak,
napfény csókol sok szűz virágfejecskét
— s a háztetőkön gyűlnek már a fecskék . . .*

*A nékem járó részt kicsicseregtek,
hoztak virágot, vidámságot, lepkét,
— most másnak mennek lepkét, álmot adni,
más életeknek tavaszt nyitogatni.*

*Ó velük menni! vándoros szerelmem!
A vágyak pénze megcsappant zsebemben,
lassú sodrú lett hegyipatak-vérem,
messzire menni nem lehet kis érem . . .*

*Már gyülekeznek és örökre mennek . . .
Van egy-két háza még az életnek,
hol megjelennek: lakodalmas házon
megűlnek pár órára víborászon,*

*vagy úg baráti borozások házáan:
Tavasztündér fölremlék, hahotáz rám
s a cimborák közt senki sem gyanítja,
hogy kalapomat kivirágosítja . . .*

*Még furulyálok, mint legény koromban,
harminc év nyüzött nyája jár nyomomban . . .
Az aranygyapjat lenyúzta az élet:
s a bőrökön ki tudja, kik henyélnek . . .*

*Egy aranygyapjun jó volna aludni:
az ősz, fájdalmat, mindent kialudni,
míg megsugná a szűz virágfejecskék:
tavasz van, ébredj, megjöttek a fecskék . . .*

MÉCS LÁSZLÓ.

Zeng a magosság.

Némelyik addig bujja a könyvet, míg asszott bőrén keresztül süt a holdvilága. A másik megint buta marad, mint hetivásárba járó félszemű pogácsás.

Hanem Bakk Lukács nem számítódik se ide, so oda, mert az én véleményem szerint ő egyedül állott a kerek földön, mivel a tudományát kebeliben hozta magával a világra. Azért semmi álmélkodás abban, hogy szent Mihály-nap hajnalán tudósan kiállott a kopac hegy-oldalba s a csillagokat emigy egyeztette az idővel:

— Ő te édös Teremtőm, nem szólok a dógodba, de egy esztendőt se vetek belé s a világ feneke kiesik a csihánzsákból.

Mondjon Bakk Lukács, amit éppen akar, de én tudok egy legényt, aki ezalatt vigadozva rázza sapkáját a pálfalvi tetőn:

— Köszöntlek szívem-párja, — ő te, virágnylás ideje!

Ez a legény Etédi Kűs Anti volt s amit lábaszárán lengetett a szél, az a katonanadrágja a halálos óráján. Amíg leereszkedett a Kalonda útjára, pirkadott minden ellenvetés nélkül. Csak a köd nem akart oszlani a Firtos lova feje felül, pedig ez már rút csúfság volt, hogy haragomban rosszabbat ne mondjak. De zugolódásomban is várom az időt, amikor a székellyfiak virtuskodva nekimennek e ködnek s bottal is széjjelverik, hogy a fiam csak a hírit hajja.

Az Etédi Kűs Anti arcájára is árnyékot vetett ez a köd, de ő az erejében igen bizott:

— Zsákkal es elhordom, meglássa a világ.

Tovább nekifeküdt egy borvizes forrásnak s a föld illatját behunyt szemmel kortyogtatta.

— Jó vala-é, te? — szólt valaki a háta megül.

— Meghiszem azt — mondta a legény s egy selyem keszkenővel törölgette pontossággal a száját, nehogy a szél kitalálja fúni, mivel szüve-párját estére köszöntendő.

— Megszabadulál, hálstennek — kezdte kenetesen a jövevény.

— Meg s kinek hála s kinek nem — vette szárazon Etédi Kűs Anti s megint rázza a sapkáját s zengedezett is. De amikor kifogyott a nótájából, megkérdezte a másikat:

— Kend hovavaló, bátya?

— Én biza, ecsém, hótom után a földbe s addig az ódalba.

Ezt a feleletet Etédi Kús Anti szinte zokonvette, mert gondolkozásra szorult miatta. De aztán mégis rájött, hogy az „ódal” az ő faluját jelentheti, mert teremtés óta az áll úgy, mintha a szomszédja nyakába akarna ugrani.

— Akkor egy likba járunk — kapott rajta a legény s meggyult a szeme.

— Egybe hát, csak éppen nem egyforma sűrűn, de azért megüsmérhetnél, a piculáját.

— No nezze meg a zember, hiszen kelmed Kele Menyhért — csak megvénüle, hajja-é, mintha bagoj szállott vóna az orrára.

Kele Menyhért ravaszul szipogott, ami tiltakozás volt a vénség ellen. — Megint a legény szólott:

— Kérdőznék valamit.

— Ejszen, hogy mitől kopac a pap?

— Bánja a macska a papot, bátya, csak azt mondja meg: Bedő Ráki hogy virágzik?

— Hát hallomásból úgy tudom, hogy: emböri köröszteny meg nem közelítheti a cifra békát.

— Node, ne békázzon, hajja-é?! — vágott belé Etédi Kús Anti. — Az öreg meghökkent s ilyen értelem volt az arcán: nete, mit tud a csemöte, — de csak urasan szólott.

— Hejben vagyunk, ecsém. Nem szólék semmit, csak ne szemetejj.

Kicsi szünet után újból egymáshoz igazodtak.

— Úgy értettem, hogy a tényálladékot mondja róla.

— E kicsiből kitelik: egy a, hogy a fiam el akarta vönni, de a derága portéka szuszékba bútt előle — a másik esment a, hogy hezzád se mőnne el, mert előbb megbüzöli a legént.

Etédi Kús Anti csufondárosan elkacagta magát, mint aki régen kezére tekerte már az aranyfonalat. De azért feszegette tovább a dolgot:

— Az én csókomnak majoránna illatja van, bátya, s ha több kell: bűbájos harmatban megferedem, három éccoka virágok közti hengeredem s mégis az enyém lesz.

Kele Menyhért ráhagyta, csak a pálcájával rajzolt karikát a levegőbe s a közepét háromszor is keresztül szúrta.

Apránkint a falú fölé értek ki: egyik erre, más arra fordult. De Kele Menyhért bucsuzóul megkérdezte:

— Tudod-é, ecsém, hogy járt vót a recsenyédi kutya:

— Nem én, mert kend állott a poszton — felelte a legény, pedig ki ne tudná ezt a fontos példázatot. — Az öreg nem hagyhatta alul magát:

— Hát a furujádon hán lik van?

— Kendnek kilenc, eszesebbnek még kilenc.

Igy aztán, megszurkódván egyikamást szavakkal illendőképpen, kiki a maga epés titkával elmehetett hazafelé.

Ezen este Etédi Kös Anti egy kicsi ládikóba zárta katona-rüsztungját s minden háborus francosférgét s feltette a hiu-szárdjába:

— Vesszen a zamatja, mint a berbécs-bőrnek.

Aztán feredni kezdett nagy örömeiben úgy vercselte magát s úgy feszengett a vizben, hogy a kád ontoráját éppen az ige tartotta.

— Tollászkodik, mint párosodás előtt a vadgalamb — mondta künn a nagyanyja.

Etédi Kös Anti, kibujván a kádból, a háznépit ismét magára szabadította s a további szépitő-műveleteket előttük csinálta: valami szagos vizet a markába öntött s azzal az ábrázatját istenesen megsuroolta, ritkaság bajuszát megkefélgette s a haját a két fületövire dédelgette. Az apja, ki rendszerint az ágakkal fésültette a fejét, ártatlanul elhuzta a száját s azt találta mondani:

— Kitudósodtál, legén.

— Játéka van mindennek s kivált a szerelömnök — kacagott Etédi Kös Anti s hogy egyéb reperálni valója nem volt, az édesanyja elé állott:

— Így ha megfoghatom a szüvem párját, vajjon mi lesz?

— Az esze rögvést elmenyen s megcsámporodik — mondta az asszony s a fia nyakába esett.

— Ó te, édös angyalom.

A faluban egy miccre hire futott:

— Etédi Kös Anti hazaszabadula.

— Bedő Rákít rázza is mán az édös nyavalya.

Hát hadd legyen úgy s hadd rázza, mert annak az a rendje.

Hanem Bakk Lukács estérekelve ismét kiállott az oldalba:

— Dehogy, esztendő sem kell s bocskorra kap a világ.

A balga pásztor így ijesztette az emberiséget, de az éfiu szív egyebet vett tudomásul: világot útjából eltéríteni, illatozni, összeborulni — ó Istenem, hogy táncol a vágy, be szép a vérnek utja s ki-kicsordul meleg kelyhéből a lélek.

Vén Etédi Kös Ambrusnál mégis összebujt a háztáj:

— Vajjon a régihez mene-e?

— Pedig éltemben akadáj lenne s hótom után nincs bajom véle — mondta a szigoru gazda.

— Nem csóka-fiú, hogy elvágjuk a szárnyát — vette kegyelmébe a jó asszony — s emiatt egy kicsit össze is zándorodtak.

A szerelem piros madara a falú felett karikába repülve, vigan csicsergett:

— Egy a világ s a rózsáját csak szerelem nyilassa, szent, szent a seregek Ura...

Etédi Kös Anti mentiben az égre nézett:

— Zeng a magosság.

Bedő Ráki szép topánkát húzott, hajába piros pántlikát s leeresztvén, a térdéve egy szint lengedezett. S úgy tíz tájban már a kapuzábénál rázta az epedés — de nem sokáig, mert Etédi Kűs Anti az epedéstől hamar átalvette ezen szép hivatalt: — még messziről egymásnak futottak s egy testté levének.

Jaj, be szeretlek, édösöm — jutott szóhoz később a legény, de Bedő Ráki az ölébe esve, tovább csókolt a azt se vette fel, hogy dereka remegésében a rokojája köteje elszakadt. S ha már így esett, mi szebb annál, minthogy megbogozták szépketten — pedig az ördög mind azt sugja ilyen drága alkalomkor:

— Lelkem virágom, szakasszuk el a többi is! — Hanem Etédi Kűs Anti az eszit, a nagy boldogságban, nem is kapta hamarjában kézhez.

Ó szép éfiuság, ilyenkor csakugyan zeng a magosság.

Öreg Bedő szép köszöntést mondott a vejérelvendőnek s hitvese pisojogva veregette két kezefejével a szoknyája elejét, ami szegény asszony nál azt jelenti, hogy fulladozik a szeretet tengerében. S mindezek felül tündöklő látszott ki az Urnak bölcsessége: sirva teremti a szegény embert, de megteszi egyedül azért, hogy ki ne vesszen a szeretet. S ezért ütött el a vén Bedő szava minden elhamarkodott örömkialtozástól:

— Nyomorgunk istennek-hálá.

Az ilyen embert a túlvilágon három angyal futásrakészen szolgálja s folyton dicsérő énekeket zengedezve. Az egyik angyal már földre is szállott a Bedő Ráki képében, ki az első himnuszt Etédi Kűs Antival éppen most teremti meg.

S szívekre borult a himnusz dallama s könyörögve kívánczozott betölteni minden űrt.

— Úgy szállanék a nyelvre — jöjjetek és énekeljete, mert meg nem csallak végezetig sohasem ...

Az első, ki örvendezve repült a hívásra, Bedő Ráki volt s a dallamot Etédi Kűs Anti sugalmazta neki, kilehelvén forrón a maradandó szépség színét:

— E világon tiéd leszek — csókolj meg!

Az ördög már szaporán húzogatta le fekete lepedőjét a világ testéről, mikor a legény, búcsúzás fejében, szereszama nélkül kezdte csókolni Bedő Rákot.

— Ijen édességet, legén legyen, aki kóstol — mondogatta az utban Etédi Kűs Anti s otthon, amúgy innepi-ruhában, mindjárt megbútt a sarjuba s aztán feje felett bátran tarthatták országgyűlésüket a verebek.

Az eleven asszonyok, kik előtt tehetetlen minden titok, kacagva ujságolták vén Etédi Kűs Ambrusnak:

— Kendnek vaj jött meg a fia, vaj nem, de Bedő Rákinak meg a szereteje.

Az öreg legyintett rá s elhúzta a száját, mintha mondta volna:

— A doktora én leszek. — Pedig elég bárdolatlan, aki ezt teszi fel magában,

mert vagy a szive-gyökere szárad ki, vagy egyéb baj éri, de hogy az ördögök valahol a setétben falhoz veregetik: az már holtbizonyos.

Mégis hasztalan volt a jószellemek intelme:

— Térj meg, Etédi Kűs Ambrus!

Hanem Etédi Kűs Ambrus a térengető szellemeket, egyéb hijján, pipaszárral elverte s hogy a fia vallomást tett, azt mondta rá igen kurtán:

— Megellenzem, tudod-é?

— Nagy szó, de az érzelmöm még nagyobb — felebbezett a fia.

S este ugyancsak elszakadt a Bedő Ráki rokojája köteje.

Ezalatt a tornácos Etédi-házban erejében feszült a vén székely s leckét adott a párjának is:

— Te kapattad el a fiadat, most tántorítsd el, haddlám!

— Isten megfizeti, örökké ne ellenkezzék, hiszen én es szegén vótam s mégis elvett — s bánja-é?

— Eppen nem bánom, de most más világ van s tudd meg: Bedő-familiával hótomig nem keveredem — itt megállott s olyan állást vett, mintha két világgal is felvenné a harcot —:

— Hátha maga szent Pétör jönne le? — s megrázta bozontos fejét, ami pont volt mindennek végére.

Hanem Etédi Kűs Anti napról-napra éhesebb lett a gyenge leány után. A forró tengerben sápadtan lézengett s álmai közepén a szive felé kapdosott. — S nappal az anyja sűrűn azon kapta, hogy tenyerébevelt fejfel emészti magát, dehát mi-tévő legyen, hogy mégis jó legyen? Bedő Rákit elhagyni? — ó szent Egekura, ezt nem képes megcselekedni, mert a szive abban a pillantásban megölné.

S ilyen kinlódások végén egyelőre bűnnek esett. De ennek a bűnnek hovatovább ez lett a veleje:

— Ha ég s föld ellenem, mégis elveszem...

És végképen a maga útjára állott, mert csak a rózsafakasztó hajnalokat hozta haza a vállán.

Bedő Ráki meleg kezét a mellére szorította minden virjadáskor, mert úgy érezte, hogy kiakar hasadni a vágytól — s a párna közé dugta a fejét, hogy szabaduljon az asszonyi látomástól.

A szerelem rózsái között kacagva bujkált a szív s megszerette nagyon a helyét. Azt pedig régen megmondta a pap is, hogy ki ahol jól érzi magát, maradjon ott.

Szigorúan ezt vallotta Etédi Kűs Anti is s valamit tett fel magában, de két módos cimboráját megkerítette s Kisasszony-napján a falusi szövetkezetbe így együtt beállítottak. A két éfigazda rávakarintotta nevét az ördög levelére s erre Antinak a markába jókora summát leolvastak. A pénzt zacskóba dugta s olyan mosolygás jött az arcára, mintha szerelmének minden ellenzője a háta megett jól megurcsolva nyöszörgött volna. Dicséretére essék, szépet is mondott:

— Bedő Rákinak hajlékot építettünk, de szentet, mint a betlehemi majorház.

Mire beesteledett, vén Etédi Kös Ambrusnak szűk lett a ház négy fala s az acélat kettőbe harapta volna.

— Jaj, aki fen van . . . — töllesztőt veve a nyakára s mán kacag ország-világ. S annyi igaz is, hogy nem ölte el az álom, inkább az üstökét nyújtotta s szeretett volna valakit bokán ragadni s keresztülvetni a csűr tetején.

Etédi Kös Anti ezalatt csillogó szemmel ette a színt s az üdeséget a gyenge leány arcáról s már az epekedés határvonalát is meghúzta:

— Mindenszentek napjára miénk lesz a paradicsomkert.

Ezen napokban, csak a harag tiszteletére, apa s fia nemigen szólottak egymáshoz, de úgy negyed-ötöd napra lobbót vetett a vén székel:

— Akinek akaratjából a világra jöttél, az én vagyok s nem más.

— Szentigaz, de másodizben a síját akaratomból szeretnék a világra jöni.

— Ugy hát nem tágitasz?

— Nem biza.

— S mered elvenni tilalmam ellenére?

— Zokon ne vegye, de szívemnek s lelkemnek becsülettel tartozom.

Etédi Kös Ambrusnak roppant a csont a markában, de erejével tehetetlen volt. Hanem súlyos, sötét szavakkal haragjának mégis eleget tett:

— *Ide bé nem, s te es ellégy a házamtól.*

— Ez még nyilván nem szentírás — vetett ellen a legény. — Az öreg felkapta a fejét:

— Megmondtam s úgy tégy, mert én *nem játszodom a szóval.*

Etédi Kös Antinak keserű lett a lelke s fehér színén végigfutott a dac s az akaratosság:

— Szégyen hogy idejutottam, de még nincs világvége — s lássuk hát külön a bajt, ellenben térdet-fejet mégse hajtók.

A szomorú magyar leckét ilyenformán felmondták egymásnak s nagy háborúságukban tán felejtették is, hogy ennek vagy mindakettő, vagy az egyik bűjét látja. De már a vérnek fekete magvát elvetették s bár ijesztő szokott lenni nyomában a termés, de hát legyen, aminek lennie kell.

Csak éppen meg ne nyíljon a sötétben izzó homály, mert meleg véreső hullana belőle.

E perctől kezdve millió papnak kellett volna imádkoznia, mert Etédi Kös Ambrusné a veszedelem hideg illatját már megérezte. Vagy csak a visszahajló lila virágnak hullott a levele, amikor szepegve mondta:

— Nincsen öröm bú nélkül.

— Se szerelem baj nélkül.

Hanem a bajt földje-földje az ember s a szerelmet miből lehet, nem hagyja cserben. S tisztelet Etédi Kös Antinak, mert ő is így tett: Nagy Gergely faluvégi

benvalóját kifizette s a ház fundamentumát egy nap alatt másodmagával megásta. S ha szegényt szeretett is, megbecsülték, egyik úgy, mint másik, mert házhelye előtt az ut-mejékit épületfával telehordták, csak úgy kalákában, kicsi ital mellett s egy áldott nap alatt.

S tiz nap mulva beszarvzták a kicsi házat s tizenkettő mulva szép havasi zsin-dellyel az utolsó likat is bédugták rajta. Etédi Kűs Anti maga tette rá a fényes két keresztet:

— Még a pűspök es feszedezhetne benne.

Vén Etédi még a tájékára se ment a háznak, nehogy a méregtől kihasadjon. Pedig széles vállát szeretete volna neki vetni a falnak: haddlám, milyen erős. De aztán letett róla s azt számítgatta, hogy a jövendő majd csak észhez téríti a fiát s irgalom nélkül, mert ahogy ő mondá:

— A ház nem termik gabonát, se tejet nem ad s akkor biza felkopik az álluk. Szomorú de ez az észjárás az igasságtól nem ütött messze, legfejebb csak annyira, ahogy a kancsi ember lik mellé üti a saskarót.

Etédi Kűs Ambrus nem is félt, hogy belébukik a maga politikájába, sőt az Istentől se tartott miatta, mert a következő vasárnapon nyakasan s megfontolt lépésekkel ment a templomba, hogy egy kicsi jámborsággal verje magát. Hallott is szép orgonaszót s kemény intő igéket s válogatva szedegetett is belőlök, de nyomban kárbaveszett minden, mert a prédikáció végén nagyájtatosan így harsogott a pap:

— Az anyaszentegyház házasulandókat hirdet: Etédi Kűs Antal — node neki-tűzesedett a vén székel: a felszedett igéket szélnek eresztette, s csak alig tudta megállani, hogy fel ne szökjék s oda ne kiáltssa:

— Én Etédi Kűs Ambrus, az apja, megellenzem.

A jámbor híveket kiharangozták a templomból, de a vén Etédi imádságos-könyve még ma is emlegeti ezt a vasárnapot, mert úgy járt vala a gazdája kezében, mintha rakott szekér kereke alá került volna.

Bedő Ráki kacagva és behunytt szemmel tartotta kar alá a derekát s ajaka a szapora melengetéstől jobban s jobban tűzesedett. S mellette a legénynek fémllett a szeme s tartani lehetett attól, hogy meggyúl, amire ráveti.

A szegénységben is pompázott a kinyilott rózsa, s a jövendő sok cudar réme láthatólag elült. De a fák között sirni kezdett az ősz kitaratóan s csak néha esett egy-egy levél a szájára:

— Emlékezzél te is, ember.

Etédi Kűs Anti azt vetette ilyen intelmekre:

— Előbb legyen, mire emlékezni jól esik.

Hát kedvezett is neki mind a remény, mind a valóság, mert Halottak-napjára szűve párjával együtt feltámadott az új életre, elmondván a hitet:

— Holtomiglan, örömben, bajban...

Egy szépszavu tudós székel levett kalappal bucsuztatta Bedő Rákít az apai háztól:

— Immár édösapám, rólam kezded leveszed — és te édösanyám, gondjaidból kihullatsz — mivel eljött, kivel éljem életemet s változása napomnak . . .

Némelyek rikótoztak, mások pityeregtek, csak a komoly szakasz buvárkodott az évegeknél. De Bedő Ráki szárnyára ereszkedett: a faluvégén bészállott a kicsi házba s fehéren, reszketve s szépen odabuajt az Etédi Kös Anti szívéhez:

— Ó uram s szeretőm s kirájom . . . Sokáig sugtak, búgtak, szerelmeskedtek — azután az élet útjáról letértek s a pompás rózsáskertben illattal betakaródtak — s Etédi Kös Anti vágyainak tánca körül felsóhajtott:

— *Zeng a magosság.*

Új nap virradt a falura s az élet két új embert taszított be a sorba, minek az eleje valahol bűnbánva hányta a keresztet a sir száján, de a legvége a székely faluban még a szerelem táncát járta. S az Isten legpontosabb szentje, aki a házasemberek listáját vezeti, alig végezte be reggeli imádságát, már a nagy könyvhöz ugrott s írni kezdte:

— Etédi Kös Anti — de itt megállott s a halál napját nem tudta hova tenni, pedig az is rá tarto zott s tudnia kellett volna, hiszen öröktől fogva el vagy on az döntve. S így esett meg, hogy ez a rubrika üresen felejtődött, mintha Etédi Kös Antinak örökké élnie kéne.

Faluszerte tisztelet járt az éfiú párnak, mert olyan szépen éldegéltek, hogy öröm nélkül nézni se lehetett. A cigány minden találkozáskor kétrét görnyedt a gazda előtt s nagy szertartással sűrűn mondta kedves jókívánságát:

— A zisten saporítsa meg a kedves családot . . . Bedő Ráki ilyenkor megszorította az ura kezét s édesen összemosolyogtak.

De akinek rossz mája van, az visszafelé cselekszik: akkor kacag, mikor mások sírnak és viszont. Azért mondom, mert Kele Menyhért a nyári vitát emlékeiben újra felidézte s összehuzott szemöldökkel így szólott a fiának:

— Ládd eg, nem mindenki ojan tatár legén, mint te. Az éfiú csak legyintett:

— A nap feljő, de le es menyen.

Vén Etédi Kös Ambrusnál sem állott be fordulat. Ellenkezőleg: módos házában szüntelenül morgott, mint egy barlangi medve, kinek oldalában rozsdásodik már a golyó.

Napok futottak el, miket egy mord óriás, valahol a világ szélén, rakásra hajigált. Daloló tündér napkeletről újakat eregetett ezüst kötényéből s az emberek hálálkodtak érte.

De Etédi Kös Anti előtt már le-leszállott a szegénység madara. A fejét ugyan félrekapta, de a kenyérből szűkőn vágott. S azért mégis: szép összeborulással magát is, párját is tovább ámitotta. Csak az álom került e mind gyakrabban a szemét — s ilyenkor aztán ágyában felkönyökölt s mosolyogva nézte a feleségét. Ez a mosoly a szája végén mégis eltörött:

— Nem vettünk, mert nem volt hova — s nem aratunk, mert hincs hol.

Öreg Bedőék, amig tudták, segítették egy-egy félvéka buzával, kupa fejekkel, verőmalaccal, kotlós-tyukkal, de télire ott is panaszra fordult az egér, mivel az asszony csak úgy sütött, ha a gazda egy-egy szekér fát eldöcögtetett. Etédi Kös Ambrusné is szúrta ugyan egyetmás jókat, de csak gyéren, s akkor is nagy titokban, mert tekintélyes oka volt rá, s ezt így mondta:

— Ha ökeme megtudja, a derekamat igyenessen letöri.

A Jézuska is megszületett, de Etédi Kös Antiék a farsangon nem sokat vigadoztak. Egyszerű okból, amit adószedéskor így mondott volt az egykori ember:

— Mer a garas nem fiadzik, ahol nincs.

Az éfígazda, habár az előjárók cimboráltak is véle, mégis másnak faragott s napszámmal keresett ritka forintokat, de azokból csidma lett a Bedő Ráki gyenge bábójára s egyéb melegítő harmatos testére, mert az asszony-féltet takargatni kell, mint a nemes oltovány-ágot.

A legkeményebb időt mégis a tavasz hozta s biza megesett gyakorta, hogy csak sült pityókát ették vacsorára. De a szegénységet egy áldott fénysugár most is örökké szembekacagta:

— Szeretlek s megigézem a verejtéket is, hogy kenyérré váljon asztalodra.

Kaszáláskor füveket vállalt átájában. Hajnalonkint lopva csókolt meg a feleségét s a virjadással együtt állott a rend fejéhez. Konok ereje és akarata alatt hódolt neki a munka, de sokszor azon kapta magát, hogy megáll a rend közepén s a száját, mire izzadság futott, összeszorítja:

— Én, az Etédi Kös Ambrus fia, kire köblös földék ásitának, napszámba — ? — de aztán megint elmosolyodott:

— Bedő Rákiért a véremet es belévetem a földbe. — S tovább fektette a rendet s zengedezett is szép éneket:

— Én-istenem, adj jót érnöm — amig élek véle élnöm . . .

Egy kacagó-szemű angyal a ház felett lebegett s az egyik éjfélnél örömhirt vitt a magasba:

— Bedő Rákinak fia született, úgy híjják: Etédi Kös Antikó.

Az apa örömében keresztet vetett:

— Hiszek egy Istenben, ki elküldé angyalát . . .

S ezután, ha megállott a rend közepén, még a kalapját is elvetette s csillogó szemmel nézett el a hegyek felett:

— A fiam, a kettőnk fia — jaj, szemenkint es összegyűjtöm neki a buzát, mint a galamb.

Etédi Kös Antikó már mosolygott, a két mákszem tenyerét csapkodta össze s az anyja fülén keresztül akart nézni. Az apja le se vette a szemét róla: hej, milyen legényt nevelek én belőled —, de aztán valami cudarul a szívébe nyilalt s a ka-

lapját a szemébe huzva, kiállott a kapuba: kiki szaporán és mélóságos örömmel hordta haza buzáját a határról. S ekkor újra vér csordult a szívéből:

— Se buzám, se befogó marhám . . . Nekem: Etédi Kűs Antinak?

— S hogy ezen az őszön se vessek? — Még a fiamnak se?

És addig háborgott a kinban s a gyermek feletti örömében, míg merész dolgot határozott. Még egy hétig hányta vetette, de végül is megadta magát: ha szíve s lelke van, kibékél, hiszen apa, mint én . . .

Etédi Kűs Ambrus már annyira belesárgult a mérgébe, hogy olyan volt mint egy szálkás repedésbe öntött nagy viasz-gyertya. A csontjai kiállottak, mint régi vár falán a megaszott kövek, mikre a vihar szokott ráülni. Éppen az időjárást nézte a kalendáriumából, amikor a fia belépett:

— Eljöttem, haddlám: mi szava van — ?

Az öreg sárga színében gunyosan kacagott:

— Hát a szerelöm — ?

— Azt ne bojgassuk, de apa vagyok s kelmed es a — s van-é szűve s érti-é szómot?

A vén székelly erre sem engedett fel, csak az arcsonjtait mozgatta meg:

— Még nem hótam meg s amint mondtam vót, éppen eddig tart. Se innét, se tul.

Etédi Kűs Antinak rettentő méreg cseppent a szívére, kicsit elszédült az indultól s a kintől, de megtikkad nyomban, ha ki nem mondja a szót:

— Most mán én tagadom meg . . . tanum legyen az Isten, aki fenn van . . . és kiment egyébként békességgel, pedig lázadott veszettül a vére s minden izma.

Az öreg széltében s hosszában mogorván s lélekben megindulva mérte a szobát.

De Etédi Kűs Anti a kapunál megtorpant s ha ég szakad, úgy sem tudott volna tovább menni. S mint a perzselő tűz, az eszén keresztül futott a szörnyű igazságtalanság, ami szentséges szerelme miatt szakadott rá, mint égrekialtó fekete ítélet. Szeme előtt sötét, tömött színben futott minden, a vér a fejébe s akkor, mintha egész testében lángot vetett volna, felordított a kapura esve:

— Nincs lakója az égnek, se Isten ha tűri ezt . . . Hordjatok tüzet, hogy égjen meg, akinek lelke nincsen . . . — és örvöngve ütötte s harapta a kaput.

Néhány ember összefutott. Elsőnek Kele Menyhért fiastól, kik éppen a mezőről jöttek arrafelé.

— Tudja meg a világ, az egész . . . ! — Ordított Etédi Kűs Anti.

— Emberek, ennek az esze meghibádzott — kiáltotta Kele Menyhért vészes hangon. Arcok elfehéredtek, veszedelem szele szállott setéten. Etédi Kűs Anti véres szájjal a tömeg közé ugrott.

Kele Menyhért ravaszul feljajdult, mintha az inába haraptak volna:

— Veszett ember . . . : üssétek . . . ! a falut es összerágja — s e pillanatban ifi Kele Menyhértnek megvillant kezében kétszer a villa s Etédi Kűs Anti véres fejjel a porba esett.

— A nap feljött s most lemenyen — sziszegte a legény s még ütésre hajlott szomjasan, de mint törtető, szomjas vad, Etédi Kűs Ambrus kiszökött a kapun s csak újabb sikóltás s ifi Kele Menyhért nyekkenve befordult a sáncba s nyomban reá az apja.

Asszonyok zokogtak, férfiak szint váltottak. S a halál lehellete ijesztően szállott a tömegre, minek a közepében egy kimagasló, bozontos fej meghajlott s a konoksárga arcon két könnycsepp hengeredett végig :

Etédi Kűs Ambrus a maga vérit siratta, — emigyen :

— Édös fiam, ó hogy szerettelek . . . !

Ezalált Bedő Ráki mosolyogva játszott a fiával s pecenkó, drága kezét csókolgatta s mondta :

— Világteremtésre ojan, mint az apja . . .

S eljöhet a fekete-szárnyu madár s elhozhatja kicsid Etédi Kűs Antikónak a gyászhirot, mert ő ezen is mosolyogni fog, hiszen csak az anyatejet ismeri még. De eljön az idő, amikor ő is fel néz az égre s vakmerően megcsókolja a székely-tragédiát, mondván őszerejű szóval :

— Zeng a magosság.

Mert a drága édesanyja ujra csak azt mondja :

— Világteremtésre ojan, mint az apja.

TAMÁSI ÁRON.

Feszty Masa portréi

Mit akarok a régi székely dalokkal?

Ezt kérdik még ma is egyre-másra. Még mindig vannak, akiknek a szívében kőre hullott a mag, akiknek ezek a dalok nem mondanak semmit, legfeljebb kúriózumnak, múzeumba valónak nézik.

Múzeum! ellenségei oda szeretnék már zárni az egész magyarságot, hogy majd üveg alatt mutogassák. (Idegen forgalom.)

Jól is illene oda „festői népviselet“ mellé gramofonlemezeken eredeti székely dalok . . .

De hiába. A magyarság még él, nagyon is él és egyelőre nem akar múzeumi tárgy lenni.

A székely dal is él, egy pillanatra sem hallgatott még el. Most éppen erősödik a hangja, mint friss tavaszi szellő fúj bele a magyar zenei élet csukott szobájába. Majd elválík, ki jár jobban: aki elébe tárja keblét, vagy aki fázva húzódik köpenyébe.

De hát olyan idegen, külön nép a székely? lehet a szavát ennyire nem érteni?

Ha kimutatják is a tudósok, hogy a magyarság tizféle szilánkból állott össze: aki közelebből látta, tudja, hogy a magyar lélek egyugyanaz, Somogytól Szatmárig és Csíktól Nyitraig.

Ilyen volt valaha a magyar zene nyelve is. Valamikor a székely dal volt a magyar dal: törmelékei, maradványai a többi magyarság közt mindenütt ott vannak. Ma a székely a legmagyarabb magyar és a magyar csak úgy lehet újra magyar, ha mennél székelyebbé tud válni.

Ez a megújulás útja, ezt kell követnie a magyar dalnak is, ha nem akar elsenyedni egyre vértelenebb maga-ismételgetésben.

Mélyszántás, rayol-éke kell most a magyar léleknek, hogy újra teremjen. Ez a rayol-éke a székely dal, mely ha beleszánt a magyar lélekbe: ősi gyökeréig feltárja, kihozza a napvilágra a kártékony férget, megujtja a talajt.

Ezért akarnám elvinni minden magyar házba, hogy megérezze mindenki: „ez vágyok, ennyi az elhasználatlan erő bennem.“

El akarnám vinni mindenhova, ahol „négy-öt magyar összehajol“, hogy ne azt kérdezzék: „miért is?“ hanem azt mondják: ezért is, meg azért is, meg mindenért: élni érdemes és kell.

Az utcán állítanám meg vele az embereket, mikor dült arccal loholnak a haszon vagy a falat kenyér után, hogy vigasztalást merítsenek a csodakútból.

És el akarnám vinni a világon mindenüvé, ahol csak értenek a zene nyelvén, hogy ezen keresztül is jobban tudják meg, amit oly rosszul tudnak: hogy mi a magyarság.

Ennyi mindent akarok a régi székely dalokkal.

KODÁLY ZOLTÁN.

Magyar képzőművészet Erdélyben.

KÓS KÁROLY

Volt idő, amikor nem voltak művészek, de volt — művészet. Élő, igaz valóság. Művészet volt, mondom és az

mindenkié volt, éppen úgy mindenkié, mint ahogy a hit mindenkié volt, az élő, dolgozó, alkotó hit. Nem mese ez, nem fantázia, amit mondok, de komoly valóság. Volt olyan idő: hosszú-hosszu századok.

Azt az időt históriánk — Európa históriája — „sötét középkor”-nak nevezte el. Épültek akkoron hatalmas egyházak, büszke kastélyok, csoda-városok: Páris és Norinberga, Kordova és Ravenna a világ két legszebb városa: Venézia és Konstantinopolis; a Notre-dame és a strassburgi műnszter, Kalonna és a római Szent-Pál templom, San Marco, San Vitale és az Aja Sofia. A templomokban, kolostorokban, várakban, kastélyokban és városokban büszke márványba és szerény mészkőbe faragódik, bronzba öntődik, a falakra festéssel, mozaikkal íródik, a sárga pergamenre, aranyba, ezüstbe rovódik, a királyok fején csillogó koronától, a kiváltságos rendek edényén keresztül, az ostyafeltartó kehelyig, amiből a rab-szolga veszi az Ur testét és véré-t és a keresztrefeszített

Es fölkél a nap.

Jedy Sándor rajza.

Jézus képéig, amit a koldus csókol és a temető fejfájáig, melyet a holt milliók fejéhez szurtak, mindenben, de mindenben él, dolgozik az az erő, mely a szépségben lakozik.

Mindezt alkotta a „sötét középkor”,

névtelen emberek csodásan szervezett munkájával.

Nem egyes művészek zsenialitása, de a céhek névtelen mesterembereinek és a barátkolostorok még névtelenebb lakóinak szervezett munkája ez a művészeti

eredmény. A legnagyobb művészeti eredmény, amelyet Európa valaha produkált: mert semmiből, sőt romokból teremtettem meg azt, amit azóta sem tudott — megközelíteni sem.

Csodálatosnak és hihetetlennek látszik ez ma nekünk. De akkor ez természetes volt és — csak így lehetett megcsinálni. Hogy nem volt művész és mesterember között különbség, sőt, hogy nem volt művész, de volt mesterember, aki művész volt. Hogy nem volt különbség piktor és mázoló közt, kőfaragó és szobrászművész között, kőmives és tervező építész közt, lakatos és ötvös közt, de egyforma volt az mind: mesterember. Elvéltve cseng fülünkbe egy-egy név kapcsolatban egy-egy alkotással.

— Mondom: volt idő, amikor művészek nem voltak és élt és mindenkinek világított a *művészet*.

Akkor a miénk is volt, nekünk is világított túl a Királyhágón: Székesfehérvár, Pécs, Buda; és azután nekünk itt Erdélyben, Gyulafehérvár, Kolozsvár, a szász városok, sok-sok falusi templom: ötvösség, piktúra, szobrászat, architektúra. A miénk is volt, akkor a mi gyönyörűségünk is...

Aztán fordult a világ. Nagyot.

Uj nap támadt, uj reveláció a lelkekben: a protestantizmus és vele a reneszánsz.

„Uj, hatalmas művészi lendület a lelkek felszabadulásának jegyében. De másképpen, mint azelőtt. Most már individuumokhoz kötve. Már művészek csinálták a művészetet; egyes emberek zsenialitása csinált iskolát, Donatellok, Raffaelek, Leonardok és Michael Angelok, Dürerek, Holbeinok, Rembrandtok kora ez. A tudatos művészi keresés, a tudatos munka kora ez már: nem a „sötét középkor“ névtelenjeinek szinte csak ösztönösen szervezett, kollektív munkája. De! Valami furcsaság történik, amit érdekes meglátni:

Amíg az írásművészet és a zene a középkorban csak kiválasztottak privilégiuma volt, majd eleinte lassan, de mind gyorsabb tempóban és mind szélesebb gyűrűben mindenkinek, a millióknak tulajdonává váltott, addig a képzőművészetek, melyek addig mindenkéi voltak, eleinte csak lassan, szinte észrevétlenül, de aztán mind jobban-jobban távolodtak el a néptől, aztán a polgárságtól, hogy ugyyszólván: pusztán a kiváltságosok privilégiumává váljanak.

Furcsának látszik ez, pedig természetes következménye volt annak, hogy a képzőművészek a mindenkinek dolgozó céhkeretből kiléptek, akkor, amikor elszakították a kötelékeket, melyek őket összekötötték a néppel. De egyuttal eltávolodtak az *anyagtól* is.

Hasonlítsunk össze egy, a múlt század 80—90-es éveiből való „diszkötéses diszművet“ egy középkori kodexszel, egy Corvinával, vagy akár egy a nép számára készült Holbein-féle „Todtentanz“-cal. Vagy hasonlítsunk össze egy olasz, vagy akár egy magyar gótikus falusi templomot egy mai XX. században épült templommal; vagy akár egy XVII. XVIII. századbeli falusi kuriát egy mai ugynevezett modern nyaralóval.

Szóval elérkeztünk a múlt század második felére. És konstatáljuk: művészek vannak, de művészet nincs.

Ez az igazság. Mert ha nem lett volna igaz, nem lett volna szükség arra a rettentő munkára, melyet művészek, államok, társadalmak és egyesek csináltak azért: hogy *legyen művészet*.

A modern művészi törekvések nem mások, mint élet-halál küzdelmek a létért. A művészetnek meg kellett találni az utat oda, ahonnan valaha kiszakadt: a népmilliókhoz. Azokhoz a népmilliókhoz, melyek szeme elszokott attól, hogy a szépet megkülömböztesse a nem széptől, amelyek nem tudják olvasni a művészet nyelvét. Be kellett furakodni a

házba, a lakásra, az utcára, a kertbe. Benyomulni a műhelybe, a gyárba, a korcsmába. Belopni színek, vonalak, formák, tömegek, tér szépségeit a lelkükbe, tilos utakon is, hogy szokja meg úgy, hogy nélküle élni ne tudjon. A fényüzési cikkből szükségletet kellett teremteni, mint ahogy az írásművészet és a zene belopta magát mindenüvé. Ezt kellett megcsinálni. Ezt a munkát kezdte csinálni Anglia és folytatta Észak- és Nyugat-Európa. Ez a mozgalom érhetett a 90-es évek táján Magyarországra. És ott akadt meg!

Már mi itt Erdélyben is éreztük. Már-már a Királyhágón is keresztül lépett. Akkor — megint zökkent a világ, most közel egy évtizede.

* * *

Itt álltunk. Szegényen, tévedten, sötétben, földresujtottan. Szeretszórva a zivatartól.

De akartunk élni, akartunk dolgozni, akartunk kulturát. Akartunk művészetet: élet, szervezt, nélkülözhetetlent, olyant ami a miénk. Amiben a mi lelkünk türdik meg, hogy megújuljon, hogy erőssé, erősebbé legyen.

Lehetséges-e ez? Meg tudjuk-e csinálni? Lesz-e erőnk hozzá?

Lehetséges, mert muszáj, mert szükségünk van rá, tehát lesz erőnk is hozzá.

* * *

Művészeink vannak. Itt-ott szeretszórva. Már tudunk róluk, ők is tudnak rólunk. Keressük egymást, mert örömnk van ebben. Háttha munka, szervezett és céltiltó, célkitűző és célravezető munka lenne abból?

Sorba állítjuk őket és számbavesszük: lássuk, mink van, mennyien vagyunk, mit adtunk és mennyit adhatunk?

Ime: a sorkezdő három. Azok, akik az összeomlás után először adtak lélegzetet az erdélyi képzőművészetnek. Három dolgozó művész, akiket a nagy

forgószél felsodort és idecsapott erdélyi hazájukba az összeomlás. És beállottak sorkezdőnek, hogy alapot építsenek annak, ami akkor még nem volt: az erdélyi képzőművészetnek.

Szopos Sándor Désen dolgozik, *Jeddy Sándor* Marosvásárhelyen, *Tóth István* Kolozsvárott. Sorsuk egy: elindultak egyszer szegényen keletről-nyugatra. Tanultak, dolgoztak. És még többet akartak tanulni, dolgozni. Azután a sors új mesterséget kényszerített rájuk: gyilkolniok kellett. Most újra dolgozni akarnak.

* * *

A három ember közül *Szopos* a legidősebb. De ez csak annyit jelent, hogy neki adatott a szerencse, hogy többet tanulhasson akkor, amikor még lehetett

Piktor. Izig-véríg az. Láttam egy hatalmas sorozatát munkáinak és nagy gyönyörűségére volt az lelkemnek. Mert gyönyörű az, látni a növekedést, az akaratot és erőt. Látni azt, hogy valaki egy kilüszött cél felé tör és nem néz se jobbra, se balra, csak előre lép. Ez látszik *Szopos* munkáiból. Jól rajzol, mindig jobban rajzol és még jobban akar rajzolni. A színekkel már több baja van, ott kevésbbé erős. De itt is észreveltem valamit két kis tájképen: az egyik egy szénaboglya, a másik tarló buzakeresztekkel. Talán három-négy szín rajta. De az aztán szín. Éles, kicsit kemény, mintha érezném a csiki levegőt, mintha láttam volna már ilyen színeket régi, paraszt bokályokon.

Jeddy Sándor kiválóképpen iparművész. A budapesti Iparművészeti Főiskola növendéke volt és akkor, amikor az az iskola a legerősebb volt. Jeddy jó tanítványa volt a jó iskolának. És üzenem neki, vigyázzon magára. Örizze meg azt, amit tud, gondolja meg hova lép és mihelyest lehet kösse össze magát a nyugati forrásokkal. Mert erre még szüksége van. Az ő művészetének szük-

sége van Erdélyre, mint ahogy a magyar iparművészetet magyarrá nagyrészen Erdély nevelte. De mesterséget nyugattól kell tanulnunk.

Tóth István a legfiatalabb közöttük. Jó reménysége a művészetnek, mert mesterséget tudja. És mi, magyar közönség azt kívánjuk, hogy művészetét magyarul bontsa ki nekünk. Azoktól követeljük ezt, akiket megbecsülünk.

* * *

Három erdélyi művészünk névkártyá-

ját mutattuk be — bejelentő képen — a magyar közönségnek. Hármat a sorból, mely már hosszú és erőteljes és napról-napra növekedőben van. Új erők jönnek, új akarásokkal és meglátásokkal. A sorkezdők jól dolgoztak, mert sokakat vonzottak maguk után. Sorban bemutatjuk a sorkezdőket külön-külön, utánuk többi művészüket, kik megteremtették és lélekkel építik a magyar képzőművészetet Erdélyben.

Folytatjuk.

Vallomás

Már vak leszek. Fülemlüket lesz
Nyelvem béna, ólom a lábam
Ülök a hideg nagykapu tövében.

És körülöttem méhek zsonganak majd
Hordják az élet ezer édességét
Gyermek-szellő simítja gyér hajam
Langyos tavasz derűje mossa arcom

Nem hallok, nem látok, nem érzek
De még egy pókfonál-finom gyökéren át
Mely összeköt a földdel hol pihensz
Emlékezem

És hozzád nyújtom akkor is az ajkam

Az élet kapujában.

Még minden jöhet
Még jöhet a minden
És jöhet a semmi.

Igy jó, így Otlasz-öles vállon
Kínálni barbár, roppant kincseinket
Minden kapuknak döntő kapujában
Hívón, szegényen, fiatalon
Míg egyszer arra kocsizik az élet.

halálomig így tudjak várni.

CSANÁDY GYÖRGY

KÓS KÁROLY: VARJU-NEMZETSÉG KRÓNIKA

Született ez az írás akkor, amikor körülöttünk furcsán-hirtelen megfordult a világ és mi – alul maradtunk. Amikor az élő magyar hang erősen meghalkult és sokan és sokat jártuk a temetőket, hogy a régen elporladtakat idézzük és beszélgetssünk az örökké-némákkal. Amikor befogtuk a jüllünket, hogy ne halljuk az új beszédet, amikor behunytuk a szemünket, hogy ne lássa meg az új világ a benne égő könnyeket, amikor szorosan bezártuk a szájunkat, nehogy megtudja valaki is, hogy a lelkiünket ott belül halálos-keservesen sírat.

Akkor született ez az írás.

Nem regény, nem is történelem. Nem kitalálás, de nem is valóság. Csak néhány szál virág abból a nagy cinteremből, amit Kalotaszegnek ösmer ezer esztendeje Erdélyország.

Nem tudom, hogy mire könyvébe foglaltódtak virágaim. Élnek-e még, illatoznak-e még, vagy talán meghervadtak, felfonnyadtak, meghaltak?

De az is lehet, ezek a virágok nem is igazán szépek, lehet, hogy közönségesek, hogy náluk százszor külömbeket találnak és szednek mások, akik jobban tudnak keresni és találni, mint én. Lehet.

De nekem mindennél kedvesebbek voltak akkor. És ha más megmosolyogja, én szeretem őket ma is. Ezeket a régifajta, sovány, kőves földben termett, erdők alján, hegyek között, az örökké élő múlt porából született virágait Kalotaszegnek.

Lehet, hogy kikacagnak engem együgyű virágaimmal az emberek. Ehhez joguk van és igazuk lehet. De tudom, hogy valaki meg fogja becsülni őket, mint én.

Az, aki velem volt akkor is, amikor olyan merő egyedül voltam.

Neki adom hát az én néhány szál virágomat.

A feleségemnek.

Sztána, 1925 június hó 1.

Kós Károly

ELSŐ KÖNYV

I. FEJEZET

Szeliden öregedő, szomoruan mosolygó őszi napon, de amikor éccakára höharmat hull a határra.

A nagy diófa alatt kerek malomkő asztal, mellette csepp kis leány. Tördösgeti a diót lapos vizikővel, hámozgatja a friss belet és eszegeti; eccer-eccer odapillant a hosszú fiúra, aki a gyepen fekszik hanyatt és az eget bámulja.

— Hogy hívnak téged?

— Gáspárnak, Varju Gáspárnak.

— Engem Annusnak, vagy kis Annának. Nesze dió, Gáspár, — és odavet egyet.

A fiú elkapta:

— Köszönöm, kis Anna — és roppan is már a dió a két ujja között.

— Erős vagy! — csudálkozik a gyermek és enni is elfelejt.

Fenn a fán cincogás és dió pottyán a kőasztalra. Éppen a kis leány elé.

— Jaj!

— Cibóka, — mondja a fiú.

— Lopja a diót a tolvaj. Meg tudod fogni?

— Nem. De meglőhetem.

— Lődd meg hát! — parancsolja a csepp leány.

— Ül csendben akkor.

A fiú elosont és ijgal jött vissza, megtollas vesszőkkel.

— Ne moccanj!

Vigyázva sompolyog a fa körül; a kis lány kerekre nyitott szemmel bámulja; a szája nyitva, a keze a mellén.

Gáspár szeme megkapja az állatot. Letérdel. Vesszőt a húrta, gondosan feszíti, céloz és hirtelen elpattintja.

— Na!

Éppen az asztalra hull a lombosfarkú állat, mint előbb a dió; kis testét keresztüljárta a vessző.

— Jaj Istenem!

Gáspár odamegy, a vesszőt kihúzza a cibókából és a döglött állatot farkánál fogva a gyermek elé tartja:

— Itt a cibóka.

De az rémülten takarja el a két szemét.

— Ne mutasd! Miért ölted meg? Gyilkos vagy, Gáspár!

És sirva, zokogva, botorkálva fut a házba bé...

* * *

Benn a félhomályos nagyszobában két ember hosszú asztalnál szemben egymással. Az asztalon öreg, kopott bőrtarisznya, kézügyében egy-egy csupor bor. És mondja az egyik: hosszú, sovány, madárorcájú, lógó bajusszal és apró kék szemekkel; keze a tarisznyán:

— Minden itt van, amivel elindultam tizenhat esztendeje innen. A tarisznya apámtól való; egy öreg könyvet nagy-

apámtól jussoltam; egy keszkenő, az az enyém volt; a sarkába kötve öt tallér: keresztapám uram utavalója.

A másik — kicsi, kövéres ember, barna és kerekarcú; fehér a bajusza, fehér az üstöke, — bólint:

— Igaz, emlékszem; mindent megőriztél, mindent visszahoztál. Csak azt a tizenhat esztendő, ami azóta eltelt, azt elhagytad. Az nem jött haza veled.

Halkan koccant a két csupor és az öreg házban, vénülő csendben tizenhat hosszú esztendő és még több, egy egész élet, aki elmúlt, támadott fel újra. Emberek, akik voltak, történetek, amik elmúltak, munka és vigaság, szemekből kicsordult könnyek és visszafojtott, eltemetett, keserőségek, duhaj örömek és verejtékes véres tusakodások; minden-minden, kicsi és nagy, komoly és nevetséges itt él újra, keveredik, beszél, sir és kacag a két ember szeme

előtt, a homályosodó szobában. És a nagy csendességben, mint az örökké elő, előre és csakcsupán előre nyomakodó idő szava: száraz hangon, meg-megszakadva, meg újra folytatva perceg az örölszű és az asztalra hull-hulldogál a fekete

tölgygerendák finom, fehér pora...

... Soha olyan vig élet, mint a valkoi Varju-portán. Amióta Varju Miklós megházasodott, mintha örökké tartana a lakodalma. Előbb sok vendéggel, azután kevéssel, azután vendég nélkül is. Mindegy!

— Miklósnak ez a bolondsága, — mondogatták az atyafiak és nem is nagyon csodálkoztak. Mert minden Varjunak időtlen idők óta volt valami bolondja. Ennek ez.

A fiú, — egyetlen gyermek, — úgy nőtt fel a vidám házban, mint ahogy a

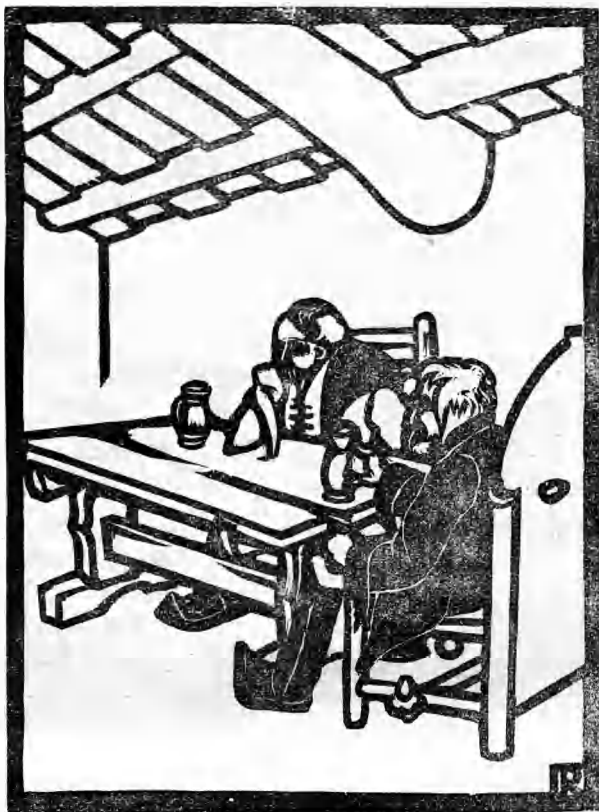
gyermekek szoktak nagyon vidám házaknál: senki sem törődött vele.

Egyszer aztán meghalt az aszszony. Meghalt vidáman. A halálban is kacagóra fagyott a szája. Jankó akkor tizennyolc esztendő volt: sovány, hosszú dereku, inas, erős karu, keskeny, madárcu, apró, kék szemekkel. Már akkor is. Őszidő volt, de

inkább tél eleje; hullongott a hó is kicsit és fagyos volt a föld. És a fiú tudta, hogy semmijük sincs már.

Temetés után szólott az apja:

Te, Jankó, mit gondolsz? Mi lesz velünk?

Mire a fiú nem válaszolt, de másnap elment hazul.

Apja a tornácon füttyörészett maga elé és nézte a gomolygó hófellegeteket, amikor Jankó odaszólt neki:

— Isten áldja édesapám! — és Gyaluig meg sem állott.

A vári porkoláb, Zámbó Mátyás úr, — anyjáról atyjafia, — vadásznak szegődtette azon nyomban.

Két esztendeig hirt alig vett apjáról; akkor valami emberektől vette a hirt, hogy jöjné haza.

— Nem sokáig húzza a nemzetes úr, — tette hozzá az ember.

Hazament tüstént.

A pitvarban égett a tűz, — kinn szép, meleg, virágos május. Lobogott a tűz nagy langgal; Varju Miklós a tűzhely mellett, hárspadon, állig betakarva. Öreg parasztszöszony rakta a tüzet.

— Ideje, hogy eljöttél. Mert én indulóban vagyok ám.

Jankó leült a padkára, de hogy ott igen melege lett, hát egy kisszékre telepedett le az ajtó mellé.

— Menyek ám, fiú. Anyád után.

Vagogott a foga, de azért egy kicsit kicsit elmosolyodott.

— Unalmas volt ez a két esztendő. Így, merő egyedül erősen unalmas volt.

Jankó nézte az apját és elgondolta, hogy bizony, végét járja ez már.

— Gondolom, te is tudod: utánam nem sokat jussolsz. A telek régen Valkai Márton úré; én már csak zsellérkedtem benne. Egy nyilam sincsen a határban. Ezüst-, aranymarhám sohasem is volt. Egy lovam van, jó, hegyetjáró háta, azon jártam a havast mostanában. Az a tied, azt

vidd innét. A pajtában megkapod, vagy az udvaron. Ott a nyereg is, kantár is. De, — és a halódó ember szeme megvillant, hirtelen felült az ágyon, — a Pojána megmaradt. A Pojána egészen, a Talharu oldalával. Az, az! ... Mit? Azt hiszed, az semmit sem ér! Olyan széna nincsen a határon, olyan legelője nincsen egy atyádfiának is; az erdőben balta még nem járt soha. Egy hibája van csak: — nincsen útja és úsztatni gyenge a patak...

Elhallgatott Varju Miklós és szembenéztek apa és fiu. Mint két ellenség...

— Kati, erigyj ki, adj a lónak szénát, aztán a majorságnak is adj, ha van mit, aztán maradj, amíg nem szólítalak.

Mintha megkeményedett volna a hangja és Jankó önkénytelenül felállott:

— Ne szólj! Most csak én beszélek: Te azt hiszed, hogy megloptalak; hogy minden jussodat elmulattam! Ne szólj! Tudom én azt. Mindenki így hiszi. Pedig a Pojána nem csufság! Várj csak. Hozd ki az első házból, a szegről, a tarisznyámat.

A fiú kihozta és odaadta apjának.

— Tudod, hogy a mi nevünk: bolond Varju. Mindig is az volt és az is lesz talán örökké. Jegyezd meg: mindenki bolond, aki nem olyan, mint a többi, aki más, aki nem úgy éli az életet, mint a többi mind. Én elmulattam az enyémet. Jó volt, szép volt, nem bántam meg. Csak ez a két esztendő, így egyedül... ez hosszú volt. Hosszabb, mint a többi együtt. És nehezebb.

Elhallgatott. Szeme elmeredt valahová. Jankó állott, mint a fa; meg se moccant. Aztán hirtelen megint kezdte az apja:

— Nagyapád is bolond volt: az aranyat csinált. Mert bolond ügye, aki aranyat

csinál? Valaha künn járt Nagy-Törökországban, talán ott tanulta. Boszorkány mesternek tartották, a vajdának is fülébe jutott. Emlékszem jól: katonák törtek házunkra éccaka idején, vasraverték nagyapát, elvitték. Nagyanyád viselő volt... belehalt. Én kis gyerek voltam még, talán nyolc esztendő, de emlékszem jól. Miért tették? Mert okosabb volt, mint más és az emberek nem tűrik maguk közt, aki egy fejjel nagyobb náluk... Négy esztendeig voltam az atyafiság árvája. Tudod-e te mi az, árvája lenni egy rabnak?... Változott a világ; új uraság, új rend: apám hazakerült. Fehérhaju, fakóképű vénember. A szája mindig csukva, de a szeme lobogó. Félttem tőle. Rendes ember lett, mint a többi. Eljárt az atyafiakhoz, kiment a béressel a földekre; köpekedett juhval, marhával, de kivált lóval. „Megokosodott,” — mondogatták az emberek. De én tudtam azt, amit más nem tudott. Mert együtt jártunk ki a Pojánára. A lovak átalvetőjében vittük a könyveket, sokat, aztán üvegedényt, rézből való edényeket, szerszámokat; nem tudtam, mi mirevaló. Ilia hurubájába vittünk mindent. És emlékszem, hetekig voltam itthon néha egyedül a cselédekkel, apám pedig fenn a havason. Az emberek azt tudták, hogy állatot hajtott valahová. Történt aztán, hogy eccer elment és többet nem jött vissza. Ilia sem tudta, mi lett vele. Bevette magát a Talharu lyukaiba és nem jött elé. Kerestem mindenütt és kerestük emberekkel az erdőkön, az isztinákon kerdősködtünk. Semmi. Mintha a föld nyelte volna el...

— És az is nyelte el. Bizonyosan...

Jankó te, adj egy korty bort, ott van a csuporban melletted.

Ivott, aztán hátradült a halandó ember fáradtan. A szemét behuntya és sokáig-sokáig csend volt. A tűzhelyen leégett a tűz és Jankó hallotta, hogy vacognak az apja fogai össze.

Úgy fektében, hunytszemmel szólt később újra. Csendes, halk szóval:

Szép volt az élet, vidám, bolond élet... — és arca, mintha kacagni akarna, — csak ez a két esztendő...

Felnyitotta szemét, úgy folytatta:

— Két esztendeig, hogy egyedül voltam, jártam újra a Pojánát. Megakartam kapni. Tudom ott van. Ott, a kincseivel együtt. Temérdek kincs, arany, az. Tudom! És, — szája elé tartotta markát, úgy sugta, — és Ilia is tudja. Ott van most a Talharu alatt, őrzi a kincset... Jártam éjjel és nappal, ha hullott az eső és hévséges nyáridőben is jártam és kerestem. Hivtam. Hallgatóztam. És — megtaláltam a nyomát. Itt! — kiáltott és felült és a tarisznya csattját kinyitotta, — itt látod ezt a könyvet? Ott kaptam. Egy lyukban, kő alatt. Egy hete csak, hogy kaptam. Ott kellene tovább keresni. A könyv bizonyosan megmondja. Mindent megmond. Ebben van a kulcsa a kincsnek. Csak ki kell nyitni a zárat. Nekem már nics időm. De az enyém azért az arany. A tiéd, Jankó. Mert én megyek el. A Pojánán van, ott ahol nagyapád is porlad. Várj csak... mondjam el... hogy is kapod meg... várj... várj... a forrás, ahol a hegyből kijön... várj... jaj... várj...

Hangja elakadt, szeme kimeredt. Csuklott kettőt, hátrazökkent. Szeme felakadt.

Keze görcsösen mutatta a börtáblás könyvet. Meghalt...

Reszketett a fiú és félt. Furcsa a halál ilyen közletről és félelmetes. De két esztendeje járta az erdőt már, hát csak hozzálépett az ágyhoz és első dolga volt, hogy kivette apja kezéből a könyvet... felnyitotta: furcsa ákombákom írás; nem tudta elolvasni. Csak a szemét meresztgette. Előre lapozott, aztán hátra is; hiába, sehol sem tudta elolvasni. Szeme a semmibe meredt. Egy pillanatig csak. Aztán rettentő harag szállotta meg és halálos, keserű méreg ömlött beléje. Rekedt, értelmetlen kiáltás szakadt fel torkából és teljes erejével holt apja arcába vágta a könyvet:

— Zsivány! Hitvány csaló!

A halotról a földre koppant a könyv, nyitva; aztán becsukódott a kemény börtábla. És a hirtelen csendben, nyögött volna a halott egyet és a halottsápadt, reszkető fiú tágranyilott, meredt szemmel nézte apja immáron torzan vigyorgó arcát.

Akkor rettent fel, amikor valaki benyitott a pítvarba.

— Engem szólított a nemzetes úr? — kérdezte az asszony.

A fiú összeszedte magát. Lehajolt, felvette a könyvet és mondta:

— Meghalt!...

... Harmadnapon temették.

Kevesen jöttek a temetésre, annál is kevesebben maradtak torra. De azért az első ház valahogy megtelt falubeli atyafiakkal és szomszédokkal. De ott volt Valkai Márton úr is és eljött Monostorról Basa Tamás úr, Jankó keresztapja. A farnasi Veresekből ketten is, — édesanyja bátyjai. Bor is került valahonnan, kalács is. És Jankó ivott, ivott az édesapja torán.

Reggel felé, — a vendégek már elmentek, Valkai úr és Basa Tamás úr készülöben; mondja Márton úr:

— Jankó fiam, azt tudod úgyé, hogy apád után semmid se maradt.

— De maradt. Egy ló, nyergestül, kantáros-tul. Meg a Pojána. Mire mind a két úr kacagott.

— No, evvel a jussal nem jutsz meszszire. Mit kezdesz most? — Nem tudom. Itt nem maradhatok.

— Ez igaz, — bolintott keresztapja.

— Próbálok valamit.

— Jó, de megállj! Van-e pénzed?

— Egy polturám se.

— Baj! A lóra szükséged lehet. De a Pojána? Azt megvenném.

Ezt Valkai úr mondotta, a gazdag Valkai Márton úr...

Jankó ittas volt egy cseppet és nehezen ment a gondolkozás. Zavarosan kóválygott a feje: „Olyan fű nem terem a határon, olyan legelője nincsen egy atyádfiának is, az erdőt még nem járta balta... csak útja nincsen!... Csak éppen útja nincsen...” Zsivány, zsivány! kiáltott benne a keserűség... Szeme a fogason lógó tarisznynál: abban a könyv „Ez a könyv megmondja. Ez mindent elmond. Ez a kulcsa...” Csak olvasni nem lehet a betűket: Zsivány, zsivány! És látta vigyorogni apja torzan megcsúfolt orcáját! És már nyújtotta kezét, hogy beletegye Valkai Márton úr tenyerébe.

De aztán végig simította fejét. Hátha? Hátha van igazság abban, amit a halódó, ember beszélt, hátha egyszer bár, amint ott állottak ketten az ágynál, egyfelől édes egyetlen fia, másfelől az örök kaszás, akkor igazat mondott. Hátha van kincs a Pojánán.

Egy kicsit ittas volt Jankó.

— Nem! A Pojána nem eladó!

Valkai uram vállat vont: „Igy is jó.”

De keresztapja, Borsa nemzetbeli Basa Tamás úr hozzálépett és vállára tette a kezét.

— Jól van így! Eleget prédált apád, ne kezd te is úgy. Hanem adok én tenéked öt jó dufla velencei tallért. És adok egy levelet, amit elviszel egy atyámfiahoz, Déva urához. Az megteszi, amire egyszer

kérem az életben az én keresztfiamért. Aztán valahogy csak lesz tovább...

Igy történt, így!

... És tizenhat esztendő múlva, a vén csendben, az öreg, gerendás nagy-szobában feltámadott és ott imbolygott minden, ami egykor történt. Frissen és szaporán tolokodtak elő a régi árnyak, régi szók, a régi emberek és forzan vigyorgott, csúfondárosan és borzalmasan a megcsúfolt halott. A többi esztendők már gyorsabban és haloványabban suhantak át: Déva várában Bethlen úrnál; aztán, hogy az lett, a fejedelemnél Fehérvárt Fogaras és a görgényi rengeteg erdők. És Vajdahunyad nagyságos vára. Meg is házasodott, igaz. Az asszony egy esztendő múlva otthagya: meghalt. Egy árvát hagyott neki. Moldova, Törökország. A Kapittha mellett aranyos Isztambul. Hej! Most végre István úrnál, a gyalui uradalomban vadászmester. Mert vágyott haza, idekéredzett, Vajjon mit csinál a Pojána? Hogy fújnak a szelek a Vlegyásza fenyői között?

Nem! A várba nem megy; nem neki

való az. De fenn a hegyekben fog lakni. A Pojánán...

— A Pojánán?

— Ott, ott. Bár egy hurubát húzok oda fel és egy udvart keritek el. Volna néliány lovam, jó moldovai fajta; juhok is hajtanak a gornyíkok, néhány száz darabom vagyon. A héten itt is lesznek az állatok...

Igy Varju János.

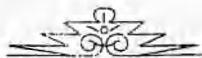
A másik, öreg Basa Tamás úr:

— A fiam meghalt; az anyja is; egy kis leánykát örökölttem tőlük. A leányomat, — emlékszel tán, szopós volt, amikor te innen elmentél, — Ebeni Miklós vitte feleségül; nagy úr, nótárius a kancelláriában, kolozsvári familia. Aztán Valkai Márton sógorom meghalt. Két esztendeje...

— Kinek maradt a mi udvarunk?

— A veje. Kis Erzsit Bányai Mártonka vitte feleségül. Jó kézbe van. Most az ispán lakik benne...

Hallgattak már és néztek a mult után, ahogy az szemük előtt elsuhant. Kinn pedig halkkal, észrevétlenül megeredt a szitáló őszi eső...

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

KRITIKA.

P. Gulácsy Irén: Fekete vőlegények.

A közkeletű, riportszerű dicsérések pár hét óta figyelmeztetik a közönséget erre az irodalmi eseményre. Örvendeljes, hogy a II. kiadás is fogyóban van.

Mohácsi nemzet-tragédiánk története regényírójának, Erdély és Nagyvárad bűszkeségének neve mind fénylőbben kezd ismertetni. Főregény c. regényének szociális témájával s néhol újszerű kifejezéssel még nem barátkoztak meg. Ez a regény azonban teljes eszélyességében, stilusbeli tökéletességében reprezentálja Pálffyét, Gulácsy Irént, a magánéletben, asszonyi martírjumaiban is nagy, szerető embert.

A kritikák szokott megállapítása, hogy ez »Mohácsi regénye«, **teljes kritikája** olvasóknak azt a hitet keletkezteti, mintha a regényíró had- és kortörténeti kereteken belül csupán némi hazafias pathosból írta volna.

Holott vár-vivások ügyes rajzai, helyi események zaja között, az országos politika förtelmeiből, ragyogó törzsként emelkedik ki két fiatal szívnek csodálatos virágban nyílása. Ezt írja meg Gulácsy Irén. A legrokonszenvesebb két főhős, — kik egyben legtragikusabbak is, Lajos király mellett, — Czibak Imre és Borbálája, meg Tomory Pál és Sárika szerelmét.

Gyorsan pereg kettejük egyéni tragédiája után az országé is. Mélyregegyen emberi érzélem-hullámzások rajza Tomory és Czibak gyászoló franciskánus barátságát, veldelésének históriája. Eladdig, míg Tomory vezér feje a török játékszer lesz, Mohácsi mezején.

Zápolya Borbála, a nagyra való irigysággal és egyéb emberi gyarlóságokkal terhelt család szép virága csak ágyasának, király-asszony szeretőjének akarja Imrét, a tipikus legszentebb érzélemmel szerető. Eből ered a szakításuk.

Mennyi önmagáért küzdés, szerelme miatti tépelődés közt edződik férjivá Imre, ez a bihari bölény, ki mint a Kőrös, sz-

bes sodrával ragad útjában mindenkit. Országnagyokat és kis embereket.

Örök figurát, a fiatal jószág, erő és szépség szobrát faragta Gulácsy Irén ennek a bihari daliának alakjává a nyers, történeti adatok porló homok-kövéből.

Czibak büntetése, pusztítása, mint a tisztító vihar, mikor belelát az Udvar intrikáiba, látja a magyar főurak versengését a koncert. Megismeri az udvar és a végvár életének végétét. Otthon, majd Fogaras várában is a férfi-küzdeket, itt, a király körül asszonyi praktikák légkörét.

Egész lelkében megrendül, hallva pletykákból az ő egyetlen Borbálája anyjának aljasságát. Aki vajákos asszony által megmérgezi a királynét, Annát. Csupa családi nagyra valósból. Hogy a Zápolyáké legyen a trón, magtalan halván Anna.

Tovább is, minél többet lát az udvari életből, annál halálosabban nehezedik rá Czibak Imrere a csömör, zűlött közéletünk miatt. Az a megérzés, hogy Magyarország elvész, hogy ennek a nyomorult kis népnek végzete a vezetői kezében van.

Gulácsy Irén jellemzői mesteriek. 12 karcolatban. Jellemeket és a kort egyaránt sikerülten festi.

Igy Czibak Imre fogadtatását a királynál, mikor az elherdált Corvin-könyvek csattajával akarja levenni a trónt Ulászló, kinek senki sem hiélez. Akár a fiának, szegény Lajos királynak. A könyvére sem telt, nemhogy végvárakra, a török ellen.

Akár a kiskirály, II. Lajos gyermekkorát, akár tivornyákban kiélt egész életét, Brandenburg György által rendezett érzéki mulatságokkal megrontott egész serdülő korát írja, mindig csodálatosan kifejező és mégis diszkrét tud lenni Gulácsy Irén.

Amint Imre, majd Tomory Pál vezér szerelmének himporát sehol le nem trüi, úgy a könnyű és hálás regénytémát, Györgynek, vagy méltó, idegen társának, a legvisszatartóbb szörnynek, Grittinek al-

jas üzemeltet nem őrizz a kelleténél erősebben. Az olvasóban így is kiejteti a gyűlöletet ezek és néhány magyar ur ellen. Mohács gyászának előidézői ellen.

Dózsa György történetét részvéttel és arányosan, tömören dolgozza fel, inkább csak a Zápolya-jellemrajzáért. Az emberről írja meg ebben a paraszt-tragédiában is. Zápolya vajda, ki kegyetlenül, tizis trónon kivégeztette, sokkal sötétebb alak, mint a budai vár léha urai s jött-mentji bosszulója, Dózsa. Pillanatra megáll az olvasó, rádöbben a kérdésre: erre a vöröszomjas, terhelt Zápolyára nézhetett valaha az ország, mint megmentőjére, Mohács után. Milyen lehetett a többi főúr?

Pedig ekkor már szóték a párt sok-sok ezer, halálra született édes magyar család sorsának fonalát. Szegény kisfiú, ki frissen vágott sebek beldőléseben húzta ki a 9 hónapot, anyja halála után, buja ember-csorda dőzsölése között ért korán férfivá, hogy 20. évében ugyancsak népe vágóhídján fejezze be életét. A orosz táncosdók környezetéből, ország-hercegi bünnözésükből a Csele-patak szennyes vizében.

A pápa követe, Borgio, jóakarata szánalommal segíti a királyt. De az ő ezer aranyai sem térítik észre a főurakat s a harácsoló zsidó kincstárnokot, Szerencsés Imrét. Ez a történeti regény a századforduló közállapotait, társadalmát, kiesnyeségeivel, önző embertelenségeivel, önző embertelenségeivel) s néhol a stannytól ki kiragogyó örök emberi szépségekkel, értékekkel együtt vetíti elénk. Széleskörű történeti tanulmányok alapján, és írójának megérző emberi, aszonyi sugallatát helyesen követve. Aboly az örök-ember szeretet, haragszik és kísér, vagy nagy ügyekben szorgoskodik, úgy érezte ő meg a mohácsi 3 évtized egész katiklizmáját.

Erezteti Gulácsy Irén, hogy az a mi külön, török és magyar tragédiánk, hogy 20 ezer magyar dalja és a sok szá ezernyi »kontyos« vére árán a magunk örök nyugtalanságát vettük. Mi, kelet szerelmesei most áldozatai lettünk a céla Nyugat nagypolitikájának. Holott? közös öröklélt kellett volna össze roppanjón Európa a XVI. sz. elején!

Talán titkon ezt is várta Erdély vajdája, Ki tudja? Őt igazolta Trianon!

Nem csupán kortörténeti értékeiért és stíláriis szépségeiért, de a mélyen éző emberi meglátásokért is kellene, hogy mind többen olvassák, szívesek legyenek. Ekkor lenne teljes ennek a nagyszűrű, Erdélybe oltódott Aszonyynak missziója. Akiről, Szabó Dezső, egyik legnagyobb poéta (ezen a magyar televényen, kimondta a, az elsínerés). Eredeti és életerős, gyökeresen magyar stilszta.

Hogy nem csupán kortörténeti regény, hogy ennél több, azt egészséges ítéleűk tudják. Csak karképnek, főtt történelemnek a süketek, szikkadt agyuak előtt tetszhetik. Aki osztály-elfogultságtól menten, érző emberi szívvvel olvassa mindensorát, az magáévá teszi Gulácsynak magunkra, a Mára eszméit) és irányító törekvéseit, lágalmas célzásait.

Mert a trianoni szörnyűség után további tragédiától őrizzen az Isten. Királycsalád sorsa nemzetével függ össze, ha vérmes főurak szitják a tüzet. Egyszer, nemrég, csinytevő főurak már emberükre t láttak abtan, aki a XX. század Mohácsának gyalázata után, a vörös ökl miatt támadt jogos népbosszút is hatékony, nemzeti és polgárosító mederbe vezette le és utána ez az 1921-es főúr jáékot akadályozta meg. Jáékot a magyar szent koronával. A király fejével.

(G-L)

Torockó nagy regénye: Gyallay Domokos: Vaskenyéren. (Pásztortűz kiadás.)

Az a furcsa népkonglomerátum, amelyet ez az egyetlen szó foglal össze: Erdély, termelte ki az erdélyi magyarságnak azt az érdekes típusát, amely a monumentális Székelykő aljában, Torockón éli sajátos életét immár évszázadok óta. Magyarok, románok élnek sok-sokszáz év óta egymásmellett Erdély bércei között és a folyók mentén elterülő síkságokon. Volt itt török, német, magyar uralom, hosszú ideig külön erdélyi fejedelemség jogara alatt éltek vegyesen harcban és békében a mi kis globuszunk nemzetei, az Unió óta magyar impérium terjesztette ki uralmát Erdélyre, Tria-

non után Bukarestben hozzák a törvényeket számunkra. A váltakozó uralmak azonban nem tudták elnyelni egyik népelemet sem, nemzeti sajátosságait, nyelvi kulturáját mindenik megtartotta. Közben egész vidékek váltak magyarokból románokká, románokból magyarokká, vannak községei, amelyek német nyelvűket magyarral cserélték fel és körülbelül áll ez fordítva is. A nyelvhatárok eltolódtak, ki-

lásuk az egyisten-hívők hite, amelynek bölcsője Erdély, alapítója a nagy Dávid Ferenc. Ők maguk már régen letettek a bányász foglalkozásról és mivel agyagos és sziklás szántóföldjeik, amelyekből amugy is szűken rendelt számukra a gondviselés, — nem tudják eltartani őket, a kényszerűség arra vitte rá őket, hogy a hidépítés specialistaivá képezzék ki magukat és kenyeret keresni elmenjenek Ma-

Jeddy Sándor rajza:

Hires Biró Máté — Vágtat egyenesen — Király lánya elébe — Templom ajtajához — Szép gyengén felkapá — Király szép leányát — Gyöngye ilonáját — Aranyos nyergébe — S elvágta véle — Rablók tanyájára — Rika erdejébe.

sebb-nagyobb eltérésekkel azonban Erdély nemzetiségi megoszlásának számadatai nem változtak. Maga egy darab történelem Torockó kis magyar nyelvszigete is. Német eredetűek a torockóiak, bányamunkásoknak jöttek Erdélybe és lassanként — hogyan, milyen tekervényes uton, — ma már alig lehetne megállapítani — teljesen elmagyarosodtak. Nyelvük a legzamatosabb magyar beszéd, érdekes, de már kiveszöfélben levő népviseletük is speciálisan magyar jellegű és már csak egyes családoknak németes hangzású a neve, nyulánk termetük, szöke hajuk vall germán származásukra. Val-

rosszékig, sőt ha kell a Regátig. És ez a csodálatosan szívós munkás fajta, amely egyesíti magában a magyar vendégszeretet, öntudatosságát és a német kitarítás előnyeit, kis száma ellenére sincs halálra tiélve.

*

Erdélyt járó idegenek alig mulasztják el utbaejteni Torockót, hogy megbámulják hatalmas szál férfait, messzeföldön híres gyönyörű asszonyait és leányait, akiknek gyöngyös partái, nemes izlésű színes varrottasai az erdélyi magyar népművészet csillogó ékszerei. Büsz-

ke szépségük, rendithetetlen ragaszkodásuk hűtőhöz, magyarságukhoz, dicsőséges multtól, elmúlt gazdagságról beszél. A Jókai Mór fantáziája szárnyra vetve már egyszer a torockóiak nevét, de küzdelmes multjuk mégis az ismeretlenség homályába veszett. Most aztán egy erdélyi magyar író, Gyallay Domokos vállalkozott arra, hogy megírja a torockóiak nagy regényét. Ez a most megjelent regény a »Vaskenyéren«, méltán számíthat arra a rendkívüli érdeklődésre, amely nemcsak a torockóiak romantikus multjának, hanem a regény nagytehetségű írójának is kijár.

Gyallay Domokos írói neve túl nőtt már szűkebb erdélyi pátriája határain. A modern magyar írásnak egyik legnemesebb tollforgató művésze, Gyallay, egy-egy novellája gyöngye nemcsak a fennületnek indult erdélyi, hanem az egyetemes magyar irodalomnak is. A »Vaskenyéren« első regénye és büszkének lehetnek rá a torockóiak, hogy első nagyobb lélegzetű munkájával őket ajándékozta meg.

A föld mélyén verejtékező torockóiak történetének legküzdelmesebb korszakába vezeti el olvasóit Gyallay. A bányavároska szorgalmas népének szabadságát valamikor királyi levél biztosította. Ez a szabadságlevél azonban nyomtalanul eltűnt és 1700-ban, amikor a »Vaskenyéren« hőse, Koncz Miklós külföldi barangolásából hazakerül, nehéz kenyérgondok között, megtépdessett szabadságjogaik teljes elkobzásával fenyegetetten találja a torockói népet. A torockószentgyörgyi várban Thoroczky István a főkapitány, aki tisztában van ugyan osztályának előjogaival, de derekabb ember annál, sem hogy újabb erőszakot kövessen el az égbenyúló sziklák alatt élő munkás bányászokon. Az egyik Thoroczky azonban Kolozsváron császári consiliarius, aki adósságai tengeréből a torockóiak szorosabb rabságra fűzésével szeretne menekülni. A torockóiak szegényes »vaskenyérét« akarná megszegni a maga számára is: vadszermát akar behajtani rajtuk. Természetes, hogy ez ellen az igazságtalan adó ellen, amely koldusbottal fenyegeti őket, elkeseredetten szállnak szembe a torockóiak, akiknek csak testét

őrli meg a bányászfoglalkozás nehéz sora, de öntudatos lelkükből nem tudták kiölni a szabadság vágyát. Ebben az egyenlőtlen harcban a hűbéri nemesség és a jog nélküli munkások harcában Koncz Miklós természetesen vérei oldalára áll. Erre hajtja őt az a szerelem is, amely a torockói bíró leánya, Judit iránt támad benne. A bíró lánya teljes mélységben érzi át a jobbágyors lealázó voltát, elsettségét és a városa iránt táplált részvét és forró ragaszkodás még szerelménél is erősebb. A szabadságlevél megszerzése kedvéért frivol játékba kezd a főkapitány fiával, ami kiábrándítja ugyan Koncz Miklóst, de nem téríti el céljától, a torockóiak felszabadításától. Itt aztán a torockóiak lokális sérelmeibe belekapcsolódik a császári zsarnokság alatt nyögő egész ország panaszáradata, amely előkészíti a szabadságharcra utját.

Rákóczi Ferenc megjelenik a felvidéken és az elfojtott sóhajok Kassától egész Nagyszebenig erőre kapnak. Koncz Miklós, akiben eleinte még csak határozatlanul él a vágy, a nagy ügynek, az egész Magyarország ügyének szolgálatába állni, egyrészt szerelmi csalódásában, másrészt a császári zsoldosok egyik hollandus hadnagyának, Van Norden-nek, az erdélyi elnyomott magyarok pártjára állásában találja meg a döntő lökést arra, hová forduljon a választón, Elhatározását az is megkönnyíti, hogy Thoroczky főkapitány is csatlakozik a forradalmárokhoz és hazája érdekében meghozza a maga áldozatát is: kiszolgáltatja a torockóiak elveszettnek hitt szabadságlevelét.

A szabadság eszméitől aláaknázott Erdély egyszerre megmozdul. A torockóiak gyártják a »vaskenyérekét«, amely most már a lázadásra készülő erdélyi magyarság harcéltségét elégíti ki, az egész Székelyföld készül a felkelésre, várják Rákóczit, hogy ne csak az osztrák igát döntse meg, hanem a szabadságot is hozza az elnyomott jobbágyágnak. Rákóczi azonban még messze van, az erdélyiek elsielik a felkelést, a torockóiak ahelyett, hogy — mint ahogyan tervezték — Rabutint, a császári hadvezért fognák el, — őket szórják szét, marok-

nyi népüket megtizedelik és nyakukba sózzák minden királyi szabadlevél ellenére is a gyűlölt vasdézsmát.

Itt aztán körülbelül be is fejeződik a torockóiak regénye, egyben tragédiája is. Rákóczi szabadságharca a torockóiakat a harcok között találja, de jogfosztottan. A torockói hámorok tovább gyártják a »vaskenyérét«, de a végén a leverett szabadságharc jogaikba nem tudja visszaültetni őket. Talán itt

látni, hanem a felszínen maradvá csak az ugynevezett hazafias szellem felébresztése és ébrentartása a céljuk. Gyallay Domokos tiszteletre méltó elszántsággal szakított ezeknek a felszínes történelmi regényeknek obligát iskolájával. Ennek a jóleső irányváltozásnak egyik jellemző dokumentuma, hogy hőse nem a történelemkönyvnek szereplő alakja, a színhely nem fejedelmi udvar, hanem a torockói jobbágy csendes városkája.

Csikszentmártoni utcarészlet

Szapos Sándor tollrajza

kezdődik a torockói magyarok történetének új epochája, amelynek során a torockóiak megszűnnek bányásznép lenni és fejlődésében visszaesett városukban az élet új harcait vívják meg, nem a »vaskenyérért«, hanem a megélhetés fekete kenyéréért.

*

Gyallay Domokos, akinek közelállnak szívéhez a torockóiak, irántuk érzett minden szeretetét, meleg érzését belevitte új regényébe. Nem halad a nyolcvanas és kilencvenes évek íróinak nyomain, akik az iskolai történetírás kitaposott ösvényein járva, nem igyekeznek Rákóczi Ferenc korának szociális problémáit meg-

Igyekszik behatolni embereinek lelkébe és a forrongó kaotikus kor igazi képét tükrözteti vissza az alkotó író erőteljességével és a romantikus érző szívével. Nem takargatja, nem kendőzi a multak bűneit. Ő is jól tudja — és ezt éreztetni is tudja —, hogy a torockóiak végzetével együtt az egész magyarság komor multja és borongós jövője is onnan datálódik, amikor urat és jobbágyot nem tudott összehozni a nyelv és vér azonossága, hanem éppen ellenkezőleg ellenséggé állította szembe őket az osztálytagozódás tragikus ellentéte. Gyallay kemény kritikát mond az elnyomó oligarchiával szemben, de szerető kezét nyújtja a szorgos és becsületes földnépe

felé, amely csak kenyeret akar és csak akkor rezisztál, amikor ezt a kenyeret is el akarja venni tőle a gyűlölt vasdézma.

Gyallay azonban alapjában véve nem harcos temperamentum. A tények, amelyeket felsorakoztat, ékesen beszélnek, az ironiának nem kell lázítania és Gyallaynak nem is ez a célja. Az ő feladata, amelyet maga elé tűzött, Erdély egyik legérdekesebb korszakának hű vizszo-krózása. Amit ír, az történelem, de az olvasó amellett, hogy historiát kap, kitűnő mesélőt is ismer meg Gyallayban. Derűs közvetlenséggel vezet végig bennünket a két évszázad előtti Erdélyen, amelynek jellegzetes alakjait vonultatja föl. A történelmi keretben bájos szerelmi idill futódik végig, amelyet aztán a Hollandus hadnagy tragikus szerelme drámai feszültségbe sodor. Nyelve zamatos, pompás magyar nyelv, amelyet szivből fakadó humor sző át. A rendkívülien talentumos író erényei párosulnak a história-ismerő alapos felkészültségével. Ennek a két, nem mindennapi erénynek találkozásából született meg a »Vaskenyéren«, amelynek megjelenése méltán nagy eseménye az e dőltyi magyar könyvtermelésnek.

Sz. E.

Szabó Dezső: A magyar protestantizmus problémái. (Génius kiadás.)

A mű ezuttal a röpirat külső köntösét ölti magára és — meglepetésszerűen — felekezeti kérdésekkel foglalkozik. »A magyar protestantizmus problémái« a munka címe. Szelid, békés cím. Eltakaró és szürke, mint a föld kérge, mely alatt azonban vulkáni erők forronganak. A reformgondolatok súlyos tömegei hullámanak fel hol aranyizzó szeretetben, hol a keserűségek kénköfűstjében. Céljuk a nagy magyar Titán mindenkori életprogramja: a magyar szupremácia kiépítése az összes lehető téreken s ezuttal túl a művészeti sikokon, a vallás és egyház útján.

Szenvedélyes vita folyt a röpirat körött is, mint ahogy Szabó Dezső egyetlen munkája se

mult el még eddig rázó viharok nélkül. Mert bármilyen kiméletes szándékkal nyúl is kényes témáihoz az oroszán-tenyér, lehetetlen, hogy simogatásával ne szakítson bőrt, ne tépjen élő húst.

Pedig Szabó Dezső ezuttal csakugyan nagyon gyöngéd, nagyon kiméletes akart lenni. Érzik minden során, hogy az ősi kálvinista család sarjában felfájt minden hiba, mulasztás, és fogyatékosság, amit a magyar protestantizmus gyöngeségéül lát, tegyük hozzá, hogy sehol nem téve híralat tárgyává magának a hitnek tételes törvényeit, de annál inkább törvényeit, de annál inkább történelmi feladat teljesítését és belső pasztorális funkcióját.

Ez a küzdelem nem vallási, nem a belső hit küzdelme lesz, — jelenti a röpirat bevezető soraiban ő maga. — »Ez a küzdelem nem hogy el nem választja, hanem éppen egy táborba egyesíti a katolikus és protestáns magyarokat.«

Témája körül felmerülő mondanivalóit két részre osztja a szerző. Munkája első részében a magyar protestantizmus történelmi feladataira világít, második részében pedig belső megújulásának szükségét hangsúlyozza. Egyszerű és világos megállapításai nem szorulnak kommentárra és az, aki őket a nyilvánosság szélesebb rétegeivel ismertetni akarja, leg helyesebben teszi, ha minden egyéni átszínezés nélkül engedi beszélni magát Szabó Dezsőt, megelégedve azzal, hogy egyes kijelentéseit egymással fűzérbe fűzze.

Ime, mit mond hát az író művének első, a magyar protestantizmus történelmi feladatait taglaló fejezetében?

Megállapítja a priori, hogy a magyar protestantizmus lényegében a magyarság visszacsémélése ősi egyéniségére. Állandó, organikus tiltakozás az idegen imperializmus és idegen psziché hódítása és védelem különösen a germán imperializmus szörnyetege a megemésztő Habsburg dinasztia ellen. »A magyar protestantizmus őrzője a magyar történelmi munka függetlenségének. Pszichéje a nép nagy rétegeiben rejtőzött. Ezért a magyar protestantizmus

megnyilatkozása, természetes életformája, fejlődésének fizikailag is egyetlen lehetséges útja: a demokrácia, a magyarság nagy tömegeinek érvényesülése politikai, gazdasági, kulturális téren egyaránt.

— A magyar protestantizmusnak a szellemi termés, a kultúra fejlesztése legfőbb életmegnyilvánulása volt — írja Szabó Dezső. — Ez a funkciója három irányban hatott: 1. Megismeri, megtartja, átviszi az új nemzedékek vérébe a magyar lélek ősi terméseit. 2. Továbbfejleszti ezt a termést, csinál irodalmat, tudományt, stb. 3. Éberül vigyázza a nyugati kultúra újabb terméseit s azokat folyvást beasszimilálja a magyar életerők eszközei közé és így a magyarságot mindig benn tartja Európa legújabb szellemi horizontjában.

A magyar protestantizmus, Szabó Dezső szerint, híven teljesítette történelmi funkciót 1848-ig. Dekadenciája 1867-el kezdődik. Az a réteg mely eddig magyar politikát csinált, a magyar nemesség, szétzüllött. Megszűnt egységes külön történelmi tényező lenni. A kálvinista magyarság egy része megtévesztve, odaáll Tisza Kálmán rudjához és kijelentik, hogy ennek a rudnak toléása az igaz kálvinizmus. A kálvinista magyarság óriási zöme félrezsörtőlódott ettől a politikától és lett meddő ellenzéki gép. Ezek az ellenzéki magyar falvak és városok kiestek a kormány segítő kegyelméből s kevesebb fejlődést, iskolát, stb. kaptak.

— De ha már az országos politikában végzetes csődbe jutott a magyar protestantizmus — mondja a röpirat — ott volt a kultúra-termés, átvétel, terjesztés óriási feladata. És talán itt találjuk a legfájdalmasabb jelenségeket. 1867-ben egyszerre megnyílt minden kapu s az emberi kultúra minden árama, minden kor, irány, teoria, minden psziché zsipliatlenül ömölhetett az országba. A kálvinista magyarság nagy zöme nem csak a politikában lett ellenzéki félrebusulásával meddő, hanem gyanakodva, nemzetietlennek nézte azt az új kulturát, mely idegenek hódító eszközévé lett. A fiatal pap úgy került ki a theológiáról, hogy a 19-ik század második felének egész

roppant emberi haladását nem ismerte. Így szűnt meg a magyar kálvinista lélek a magyarság folytonosan asszimiláló szerve lenni Európa új szellemi termésében. A magyar lélekformálás irányító helyeit idegenek, nagyrészt germánok foglalják el.

— Ha itt helye volna statisztikát nyújtanom — jajdul fel a fájdalom a szürkén pergő betűk közül — ezek a hidegvérű számok még a korlátlan asszimiláció kotyogóseit is lázítóan vernek meg!

Továbbiakban az idegen, főképp germán és szláv érdekek érvényrejutásának következményeit taglalja a röpirat. Rávilágít azokra a törekvésekre, melyek »a magyar szellem nagyszerű termését igyekeznek idegen kulturák gyarmati termésévé feltüntetni. Irodalomtörténetük, esztétikájuk nyolcvan percentben az u. n. »idegen hatások« vadászatából áll. A modern magyar szellem legkiválóbb termőitől a destrukció vádjával rémitik el a magyar ifjúság lelkét. A magyar lélek hontalanná rágalmozásával párhuzamosan jár az idegen hódítóknál a saját vérű, középszerű szellemi stréberek páratlanul nagy íróvá s patentos magyarrá reklámozása. A magyar tehetség, minél inkább tehetség és minél inkább magyar, annál kétségbeesettebben elhagyatott a magyar izzadás, vér, a magyar kenyér hazájában. Mehet Amerikába. A magyar kálvinizmus nem gát többé a magyar halál ellen.

A mű első részének befejezéseként Szabó Dezső gyakorlati utmutatásokat bont elő, melyek segítségével a magyar protestantizmus visszatérhet az 1867-ben elhagyott ösvényre. Az eszközöket idevonatkozólag részint megfelelő törvények hozásában, másrészt pedig évről-évre, demokratikus alapon, minél szélesebb rétegek bevonásával tartandó prot. vándor-parlamentek megszervezésében látja, előre hangsúlyozva, hogy a politikához való visszatérés alatt nem érti, sőt bűnös merényletnek tartaná egy külön protestáns párt megalakítását. Majd a magyar Egység, Haladás és Demokrácia társadalmi szerveinek minél előbb ki-termelését sürgeti, melyekbe bevenni követel

minden jószándékot, erőt és tehetséget, tekintet nélkül nemekre és felekezetekre.

Ime, ez a szűkre tömörített tartalmi kivonata Szabó Dezső legújabb munkájának, illetőleg a mű első részének. Ez a mi recenziónk legtöbb helyt pusztá reprodukció, minden egyéni hozzávilágítás nélkül, nehogy a kommentálással felfogásbeli elsiklások csuszmassanak a lényeg vasoszlopai közé.

A mű befejező részének ismertetésére legközelebbi közleményemben térek ki.

P. Gulácsy Irén.

Magyar képzőművészek a legutóbbi féleztendőben.

Mindaz, amit elszórtan és észrevétlenül képzőművészek alkotó energiája — a tárlatokban összegzódik és jut el a széles körű megismerés horizonjára. A kiállításokon felfokozott élet él a képek, szobrok, nemcsak felárja a művész mondandóját, de impulzusokat nyújt a többi művészek számára is, így maga is alkotóvá lesz. Azután második élet kezd: magánygyűjteménybe kerül, vagy látványad magával egy lakás falát díszíti; hatása itt is folyton megújuló, de szűkebb körre vonat. A piktúra, mint a legintimebb művészet a magányosság óráiban él és hat és kerüli a nyilvánosságot. A képzőművészek véleményeit a képek és szobrok életének abból a rövid időszakából kell rekonstruálnunk amelyekben mindnyájunknak hozzáférhetőek.

Az ősszel indult szezon intenzív művész tevékenységre valló, meglepetéseket gazdag kiállításokat hozott. Pár a legelső sorban álló művészeinknek nagyszabású gyűjteményes vagy retrospektív tárlatai közül erre a szezonra egy sem esett — mint amilyenek az elmúlt években I.ányi-Grünwald, Csók, Rudnay kiállítások voltak, — de a kisebb csoportos tárlatok élénk változatossággal, néha tulságosan is gyors időben követék egymást és egy-egy különleges céllal rendezett nagyobb dimenziójú tárlat hozott nyugvópontot a lüktető tempóba. Az első őszi kiállításokon a fiatalok vonultak fel, fiatalos hittel vállalkozva arra, hogy nyári termésük legjavával maguk felé fordítsák az érdeklődést

és lekössék a meginduló szezon számára a figyelmet Barcsai Jenő, Aba-Novák, Szőnyi István, Ecsödi Ákos, a két Bazilides testvér és még néhányuk festményeire és grafikáira emlékszünk vissza. Hozzájuk csatlakoztak az idősebb generációtól Zádor István és Conrád Gyula.

Szent Ferenc jubileumi éve alkalom volt arra, hogy nálunk is feltámasszuk a külföldön már több helyütt új életre kelt vallásos művészetet. Megnyílik a Nemzeti Szalonban az évtizedek óta szünetelt egyházművészeti kiállítás. Különösen az ifjabb nemzedék figyel fel a hívő szóra, mert a maga felfokozottabb expresszív, gyakran vehemens öszinte művészeti képesnek érzi a földöntúliak iránt rajongó, valóság-éztolmácsolására. A kiállítás rátereli a figyelmet Hejntz Henrikre, a fiatal szentendrei festőművészre, akinek nobilisan egyszerű, de tartalmas »Szent Ferenc és a madarak« kompozíciója kapja meg a kivélt megbízást.

Más kép: a pronszorosítottan modernnek egy csoportja vonul fel: Scheiber Hugó szeszélyes dekoratívakra törekvő munkáit, Bor Pál elmélyült, intellektualis művészetét találjuk közöttük, néhány fiatalabb művész társaságában.

Felfedezést hoz az Ernst-múzeum legközelebbi csoport kiállítása, ahol Holló László energikus húzásokkal, nagy színmasszákkal felfokozott képei nyújtanak érdekességet és jelentenek be új terettségűt. Ugyanitt Fáy Dezső derűs groteskségű, vagy mély humoru illusztrációi is kiválóak.

Ezután a különböző művészcsoportok együttes felsorakozása következett: az őszi tárlat. Ezek az összefoglaló kiállítások a magyar művészek jellemének keresztmetszetét adják és ezért tanulságosak és érdekesek. Az anyag elrendezése szerves, mert az egyes művészcsoportok külön termekben vannak elhelyezve és így a kiállítás nyújtotta kép nem kaotikus. Viszont az értéktelét az eltérő modorú alkotások között itt könnyebb és eredményesebb, mint amennyire az egyes kisebb kiállítások elmosódott emlékből való rekonstrukció lehetne. Mintegy 600 műtárgyat szoktak kiállítani: hatalmas seregszemle, mégis a tárlat nem tudimenzionált és ha a figyelmet próbára is teszi, nem fárasztja ki nagyon. A párisi Salon-ok több ezerre menő

kiállítási tárgyakkal bizonyára a inkább programmatikusak létjogosultságukkal. A legutóbbi őszi tárlaton a felállítás nem volt egészen teljes; a Szinyei-Társaság és a KÉVE távolmaradása megérzett, de eseményszámba ment a Képzőművészek Új Társaságának első megjelenése a Műcsarnokban, amivel az alig harmadéve tömörült progresszív művészek újabb nagylepést tettek elismertetésük felé. Egy-egy kollektív kiállítással is szokott színeződni a Műcsarnok minden tárlata. Őszen a nemrégiben elhunyt Kéméndy Jenőnek emlékkiállítását és még néhány kisebb kollektívot láthattunk. A szobrászati részben a Blaha Lujza-szemlék szélesebb körű pályázatára felhívott művészek állították ki terveiüket. Az őszi tárlattal egyidőben folytatódott a kisebb kiállítások sorozata. Göttel Jenő mutatta be újabb, mindig originális vizuális eredményeket melyek ugyancsak verésen, mint a tömegek éreztetésével igen kiváló nyújtanak. Vidovszky Béla tájképei puhábbak, finomabbak lettek. Szabó Kálmán szép fametszetekkel szírepelt. Újabb csoport: Iványi-Grünwald, akiről azt hittük, hogy lezárta fejlődését, festész tényleg új modorával lép meg. Világos stínek drik az eddigi komor párosát, de összefoglaló monumentális ereje továbbra is megmarad. Hatvani Ferenc a pastelban tett eddigi faludy Strobl szerepeltek még elismert értékekkel.

Különös, szükséges, mégis megragadó kísérletet és Mattyasovszki, Zólyai és Kis-erejű egyéniséggel esik meg a találkozás. Nagy István ez, akinek sötét színűre hangolt pasztelljeiben egy nagyérdű, de teljesen kibontakozott egyéniség körvonala rajzolódott meg előttünk. Több kisebb kiállítás — Károlyi Andor, Szűcs Angela stb. — után érkezünk az évad legnagyobb eseményéhez. Január közepén megnyílik a magyar táj, és életkép kiállítása. A magyar képzőművészetek fejlődésére szél és árván vet világot az a hatalmas kiállítási anyag, amely muzeumok, magángyűjtemények és műtermek mozaik darabjaiból terődtött össze organikus egésszé. Megérősítette bennünk a tárlat azt a felismerést, hogy a magyar képzőművészetek első évtizedeinek lassú, külföldutazó haladása után éppen a tífus-épeszet volt az, amely pikturánkat magyar talajhoz köt, korszerűalkotó módon el

mélyíti, átfinomítja s ezzel minden további kibontakozásnak és stíluskeresésnek a lehetőségét megadja. Nagybánya után a fejlődés már sok szálú és árnyalatokban mag gazdagodik. Másik vonzóereje volt a tárlatnak a ma első vonalban álló művészeink fiatalkori képeivel való találkozás; nemcsak követhetjük azt a néha izgalmas utat amelyeken néha bolyongások után vezetnek mai állomásukra.

Újból kisebb tárlatok vonják magukra a figyelmünket. Szentgyörgyi István ismert finom hatású szobrai látjuk összegyűjtve. Majd Deli Antal mutatja be a legutolsó évben festett képeit, melyeken merészen szarkit múltjával s világos színezésű, vékonyan festett képeken próbálja ki tehetségét. Bacher Rózsi is a keresők közé tartozik. Ugyanekkor volt nyitva Teóbert Károly emlékkiállítása: munkássága legnagyobb részét realiztikusan festett nőaktokból áll.

Aba-Novák gyűjteménye a telettség és művészek lendületes fejlődését bizonyítja. Energiája immár teljes válatlással tud kibontakozni, anélkül hogy erőszakosságok rontanak a hatást. Patkó Károly külsőségeiben hasonló hozzá, de kevésbé robusztus.

Az Ernst múzeum legutóbb megnyitott kiállításán négy festőművész szereplésű figurális kompozícióival át tud éreztetni szimbólumokat, anélkül, hogy száraz gondolat-festővé váljék. Feszty Mária számos változatban jelent meg egy valószínűleg csupaszín világot. Székely Kovács Olga erős rajtudása, hatalmas kompozíciók alkotására képesíti. Szemere Lenke báruosan kezeli az esetet, de torzításában nem érzünk sem szirkazmus, sem tragikumot, csupán a grimaszt látjuk.

A napokban nyílt meg a Tavasszi Szalon, melyet a Szinyei Társaság rendez évenként a fiatalok részére. A kiállítás színes és változatos, hoz néhány ismert és elismert értéket, de akadnak benne iskolás dolgok is. Átlagos jellegét az adja meg, hogy a kiállítás jórésze festői ötleteket nyújt, nem festői megoldásokat. — Artsztkamot és nem mélységeket. — Frappirozni ezek a fiatal festők tudnak, de élményt adni csak ritkán és művészetek orchestráls lehetőségeinek kiaknázása helyett meglepősen egyhuru variációkkal.

Ezzel a felsorolással még távolról sem merítettük ki az év eseményeit. Nem szoltunk a többjében értékes műterem-kiállításokról és a kisebb kiállító helyiségekben rendezett grafikai kollekciókról. Említést kell tennünk a vidéki művésztelepek működéséről és beszámolóiról, melyek közül a múlt évben megalakult szentendrei telep rendezte meg az ősszel első nagysikerű kiállítását. A Nemzeti Szalonnak, a vidéki városokban a helybeli művészekkel együttesen rendezett tárlatsorozata is fontossággal bír a képzőművészeti kultúra fejlesztésében több szempontból. Külön lapra tartozik a magyar művészek külföldi szereplése: Berlinben, Párisban gyakran találkoztunk rezeikkel önálló kiállításokon és a Szalonoknak is állandó vendégei. Egy reprezentatív magyar kollekció, mint tudjuk, Amerika nagy városait járja most, mindenütt sikert aratva; egy másik gyűjteményt a legutóbb küldünk ki Varsóba.

Nálunk az idén kevés külföldi vendég szerepelt. A Brailovszky házaspár orosz motívumokból merített, de igen erősen az ornamentális művészet felé hajló munkáit láttuk az ősszel. A tél folyamán pedig a svéddek nagy reprezentatív kiállítása volt látható a Nemzeti Szalonban. A svéd piktúra, amely a múlt század közepe táján kezdett önállósulni és azóta virágzik, legnagyobb részt téli havas tájképekkel volt képviselve. Arra kellett gondolnunk a tárlaton, hogy a magyar festészet, amelynek fejlődése alig indult el régebben a svédkéknél, milyen sokszínű és gyorsütemű emelkedést ért el azóta és az újból felbukkanó tehetségek még mindegyre további magaslatok felé visi.

Rozgonyi Mihály.

Magyar álmok a magyar szinpadon

Tagadhatatlan, hogy az összes irodalmi műfajok közül a dráma szól legközvetlenebbül hozzánk. Az eszme, amely a könyvben csak alszik, a tűz, amely a versben csak pislákol, egyszerre ébresztő harsonákat kap és egyszerre az áldott levegő élesztő erejéhez jut, mikor szinpadra kerül. A szinpad csalóka kullisszáinak, a hátterek messzibe vesző távla-

tainak s a világító körték és gépek közrehatásának meg van az a csodálatos ereje, hogy messzi századok alakjait keltse életre, hogy a szónak harsonákat adjon, hogy hussá és vérré legyenek az eszmék s hogy a nemzetek multja, jelene és jövője fájdalmas evangéliummá váltsuljon meg a deszkákon. A szinpad mindig is az volt, de ma különösen templom, ahol a magyar éjszaka misztikus tüzei, lángjai gyulnának ki, ha igazán magyar volna a magyar szinpad lelke.

Általános tapasztalat, hogy a nagy, nemzeti tragédiák után a lelkek örvénylése fölött mindig próféták szava szokott megnyilatkozni, világító fáklyák szokták hasítani a sötétet, nehogy a megmaradott kevesek elsüllyedjenek a kétségbeesés ingoványában. Minden nemzet a maga íróitól, művészeitől, akiknek az ég bizonyos szempontból különleges helyzetet, látnoki erőt juttatott, vagy a kifejezőmód édesen csorduló borát, vagy lángoló ostorát adta ajándékkul, jogosan várja el, hogy a szorongatgatások napjaiban mindenik egy-egy Jeremiás legyen, aki nemcsak siránkozik, hanem a rab vizek mellett ülő testvérek lelkében a vigasztalás mécseseit gyújtja ki. Áll ez a prózára, a költészetre, a muzsikára, a képzőművészetre, de áll elsősorban a közvetlen és megrázó kifejezőmódja miatt a drámára. A dráma, a színház, a szinpad volna az az oltár, ahonnan, mint a régi magyar táltosok szava hajnalt kiáltanának a vigasztaló gondolatok, reményt hintenének költői igazságok, ha magyar volna a lelke a mai szinpadnak.

E sorok írója már közel tíz esztendeje foglalkozik színházzal. A magyar megpróbáltatások legutolsó szomorú évtizede alatt sokszor elfásultan, sokszor reményevesztetten, sokszor megdöbbenve látta, hogy minden művészet között talán a magyar szinpad van legtávolabb a magyar lélektől. Budapest színházi szelleme, amellyel pedig annyit szoktunk dicsekedni, egészen nemzetközi. Hiába annyira büszkék egyesek arra, hogy a magyar nyelven megírt szindaraboknak milyen nagy sikerük van külföldön, ez az öntelt büszkeség éppen a leg-

öntudatlanabb beismerése annak: ezek a szindarabok csak magyar nyelven íródtak, de nem magyar lélekkel s éppen azért olyan kapósak a kozmopolitizmus világában, mert minden nép színpadán, minden nyelven egy lelket szólaltatnak meg, azt, amely minden csak éppen nem magyar.

Nincs terünk és időnk arra, hogy ennek a szomorú évtizednek drámái termését a kritikus rostájára vegyünk, nem is volna ajánlatos,

holnap elhagyhatja neve elől a »Nemzeti« jelzöt és felveheti az olcsó Rákóczi-uti Színház nevet. Sehol a világon nem találunk állami színházat, még a moszkvait sem kivéve, amelyik ne sietne az állameszme szolgálatába állani. A mai Magyarország mai Nemzeti Színháza ezen a téren egyedül kivétel.

A Nemzeti Színháznak nem fontos, hogy például 1926-ban volt Mohács négyszázéves évfordulója, jöllehet volt nagyszerű magyar lé-

Részlet a kolozsvári temetőből

Tóth István linoleum metszete

mert nagyon kevés, elszomorítóan kevés tiszta buza hullana a magyarság vékájába. De nem is szükséges. Most már az összeomlás után a kilencedik évet tapossuk s a nagy magyar reneszánsz után, amelyben annyira hittünk s amelyben annyira kellett csalódnunk, a hetedik-nyolcadikat. Nézzük meg ennek az érvnek elmúlt hét hónapját, vajjon ennek a szezonnak színpadi terméséből hány darab tehető mérlegre, hogy megméretvén könnyűnek ne találtsassék. Tennünk kell ezt annál is inkább, mert maga az ország első színháza, a Nemzeti Színház sem áll hivatásának tetőfokán s ma-

lelkel megírt darabja Voinovich Géza Mohácsa, amellyel mindjárt a szomorú dátum után, augusztus huszonkilencedike után stilszerűen megkezdhetné volna a szezont, Mohácsról nem hallottunk egyetlen egy szót sem egészen az 1926. év utolsóelőtti napjáig, december harmincadikáig, amikor a színház vezetősége mégis jónak látta felujtani a Mohácsot. Nem beszélünk most arról, hogy Harsányi Kálmán egyik legerősebb kötésű drámáját, a nagy történelmi horizontu Ellákot évek óta nem adják, arról sem szólunk, hogy Katona József Bánk bánja ebben a szezonban csak egyszer, most március

tizenötödikén került színre, csak annyit említünk fel, hogy a mai Nemzeti Színháznak semmi fogékonysága sincs az elszakított magyar részeknek magyar irodalma iránt. Előadtak ugyan egy ismeretlen nevű szatmári írótól, Mátrai Sándortól Dosztojevszkij-átdolgozást, most készülnek egy kassai, szintén ismeretlen nevű író szimbolikus és pesszimista drámájának bemutatására, de ezek a kísérletek nem mondhatók kielégítőeknek. Ellenben tudunk esetekeket, hogy az erdélyi irodalom egyik büszkesége P. Gulácsy Irén egyik legnevesebb kritikusként utján három darabjával is kopogtatott a Nemzeti Színház süket ajtaján és visszautasításra talált.

Ha az ország első színháza a nemzet adófilléreiből fenntartott színház ilyen, mit várhat az itten és a párisi határokon túl élő magyarság a többi magyar színházról? Hiszen ha a szezon eddigi részét nézzük, egyik kezünkön összeszámolhatjuk azokat a darabokat, amelyeknek a magyarsághoz valami közük van. Az első ilyen darab Mikszáth Kálmán és Harsányi Zsolt vígjátéka a Noszty fiú eset. Tóth Marival, tulajdonképpen maga sem az az ideál, amelyet várnánk, de mégis legalább hangulatban, miliőben és a magyar bűnök mikszáthkálmani mosolygós ostromozásában alkalmas arra, hogy valamit vigyünk magunkkal haza a színházból, valamit, ami szívünket tovább kongatja és elmélyülésre készíti. Már sokkal monumentálisabb és megértőbb Bibó Lajos Báthory Zsigmondja, amely a maga művészi egészében és zord fenségében, egy nagy szerelmi vallomás: Erdély. Erdély, a magyarság szent és áldott kovásza, a magyar történelem eme Achilles-sarka, ahonnan csaknem minden nagy és megváltó gondolat kiröppent. A darab a mai Trianonnal szemben a XVI. század Trianonját vetíti elénk, szomorú paralelizmussal, mert ahogy akkor minden jóakarát és minden nagy álmot megtörtött a magyarság torzalkodásán és pártoskodásán, ugyanúgy áll ez a mai időkre is.

A Nemzeti Színház Kamaraszínháza Harsányi Kálmán egy rövid kis egyfelvonásosát

mutatta be Páter Benedek címmel. Maga a darab, amely és költő vallomás a tiszta művészet előtt, tételük szempontjából csak ezért fontos, mert a magyar mult egy ragyogó fény-sugarát, Mátyás korának fényességét vetíti a mai sötétségbe és szomorúságba. Csathó Kálmán következőnek negyediknek ezután, a Te csak pipálsz Ladányi című színművével, amely a Noszty fiúhoz hasonlatosan inkább szintén csak szelíd mosolygás a magyar bűnök fölött, amelyek ősi kuriákat, ősi jegenyéket, ősi buzaföldeket, virágos határokat és himes legelőket húztak ki és húznak ki a magyar lábak alól. Igaz, hogy mosolygás csak, de mégis alkalmas arra, hogy minden magyar oblomovokat, minden elzsirosodott patópálokat egy kicsikét szíven szurjon és felidézze lelkükben az elherdált az ebek harmincadjára került magyar tájak zokogását s hogy adjon valami maradandót a nézőnek.

Az ötödik és a legutolsó ebben a felkézre való termésben Zilahy Lajos Fehér szarvasa, amely már százkörömmel nyúl hozzá a mai magyarság legégetőbb problémájához, a menekült kérdéshez, a magyar intelligencia elhelyezkedéséhez és a magyar jövő utjának megkereséséhez. A legendás magyar állat, a fehér szarvas, amely ezer évvel ezelőtt eltűnt a Meotis ingoványaiban, újra megjelent előttünk — mondja az író — tőlünk függ, hogy el tudjuk-e fogni? És az író azt mondja, hogy nem a ma is csak lelkesedő és haragvó, megmaradt pénzt mindenféle irreális vállalkozásba öltő, hazafias egyesületesdi játszó, nem az elkeseredés pokolgépéhez nyúló magyar találja meg a fehér szarvast, hanem a munka embere. Sok igaza van az írónak, de baj, hogy igazságtalan bír azokkal szemben, akik nem tudnak megalkudni, nem tudnak felejtetni s akik vallják azt az illogikátlan logikát, hogy néha fantasztlákra is van szükség, hogy a szent tüzet nem szabad kialudni hagyni s hogy néha az örület szentsége a legnagyobb igazság a világon. Zilahy Lajos munkája tehát nem az a kapu még, amelyen minden magyar ógtáj magyarsága lehajtott fejjel mehet be a magyar

tanulások templomába, de már az ösvény a kapu felé, amelynek felszárnán már kezd be-surranni a magyar lélek a magyar színpadra. Csak az a szomorú, hogy hét hónapnak rengeteg terméséből csak ez az öt ember mer kopogtatni ezen a kapun, a magyar élet karuján.

Gáspár Jenő.

Film és művészet.

A film megszületett, meghódította a világot és igen rövid időn belül társult azzal az évezredek alatt kifejeződött valamivel, amit művészetnek hívnak. Ez mindenesetre gyanús volt és a jóakaratu kritikusok árgus szemei méltán kutathattak valami biztos határvonal után, ami mögött — ha mindjárt differenciáltan is — az igazi film művészet bizonytalan normái huzódnak meg. Ezt tehették, mivel a film — a mozi — szinte mindennapi szükségletévé vált a kollektív tömegnek, már pedig a tömeg, az összes társadalmi rétegek szintézise az eddigi megfigyelések alapján mindig előbbre helyezte a tiszta művészetnél a — szórakoztatót — általában: a művészettel való rípacskodást. Feltűnő volt az évezredek multtal rendelkező színház háttérbe szorulása, amit azonban könnyen magyarázhatunk azzal az egyszerű ténnyel, hogy a XIX. század második és a XX. század első éveinek társadalmi kialakulása egy olyan embertípust termelt ki, melynek követelménye sokkal inkább megfelelt a gyors, pillanatnyi változásokat adó mozinak, mint a minden modernizálás ellenére is régi nyomdokokon haladó rivalda világának.

Új és mindig új dolgokat adni! Volt a jelszó a népek és országos színét mozgó metropolisokban, ahol végül is győzedelmeskedett az először tisztán technikai alapokon nyugvó mozi. A technikai elsőbbséget azonban igen rövid időn belül utólérte a film művészi evolúciója és ma már határozottan állíthatjuk, hogy minden előítélet dacára is van filmművészet.

Tudott dolog, hogy minden művészeti megindulást technikai kilépés előzött meg s ez alól még a film sem képez kivételt. Külön-

sen nem, mivel Edison találmánya olyan hirtelen lepte meg a világot, hogy pillanatnyilag nem is mertek gondolni az abszolút mechanika mellett még csak egy kis művészetre sem.

A technikai fejlődés azonban megállt s a film katonái rájöttek arra, hogy valami — a színháznál százezerszer erősebb fegyver van a kezeik között. Tudták, hogy a színház ható lényege az illúzió, de már azt is tudták, hogy a film százezerszer több illúziót — egy eddig ismeretlen, egészen új világot — ad majd az emberiségnek. S ebben igazuk is volt, mivel a film jóval általánosabb kifejezései lehetőségeket nyújt, mint a színpad. Uralkodik hely, tér és idő felett és formagazdagságát mindenütt ugyanazon módzatokkal fejtheti ki, ami a színháznál majdnem — sőt teljességgel lehetetlen. A hajszolt, tulhajtott élet millió forma és hely változása pillanatnyilag sokkal kíváncsabbá teszi a színháznál, beleértve azt a túlfokozott katharzist, ami a filmdrámáknak egyik legfőbb hatóereje a színházzal szemben. Segítse meg hívja a színházat, az irodalmat, de teljesen átalakítja a maga számára és a drámákat, tragédiákat a köz és nem az egyéni morál dogmái szerint oldja meg. Sütbe dobja a mindennapi életet s helyette egy olyan ideális világot nyújt, ahol a rossz mindig elbukik, de a jó állandóan győzedelmesen kerül ki az egymással vívott harcból. Talán éppen azért nevezhetjük a filmet a legkollektivebb — merészen — művészetnek, mert nem ad nagy problémákat — önmagán kívül — és pillanatok alatt old meg olyan emberi kérdéseket, melyekhez az évezredek multja visszatekintő színház még csak hozzáérni sem mer. Az ilyfajta filmek kilencvenszázaléka természetesen minden mélyebb hatás nélkül pereg le a fehér lepedőn, de egyáltalán nem zárja ki az olyan súlyú filmek létjogosultságát, mint amilyen például a pár év előtt bemutatott *Nju* volt.

A tömegsiker elmaradt, de a jószemű kritikusok észrevették, hogy a mindenesetre bekövetkező művészi továbbfejlődés esetén az ilyen filmek igen veszélyes konkurrenséivé

válnak e ma még komoly és biztos bázisokon nyugvó drámai színházaknak. Igaz ugyan, hogy a darabnak ez a hármás megjátszása, amit Elisabeth Bergner, Conrad Veidt és Jan-nigs produkált csak igazi színpadon végig dolgozott hosszú esztendőök után volt lehetséges. Ezzel merem állítani, hogy a régi tradíciókon nyugvó színház mintegy előtanulmánya a film igazi művészeinek. Mert akárhogy is kapott a mandulaszemű Valentinó több ezer szerelmes levelet naponta és akármennyire is játszották

rettenetes s a gyors művészi karrierek eddig még mind a giccs kloákájába fulladtak.

S épen ez az oka annak, hogy az amerikai filmek csupán szemkápráztatóak, lélegzetvisszafojtásig trükkösek, de korántsem bírnak azzal a művészi megoldással, amivel az ővilág filmjei rendelkeznek. Drámáik vérességén érzik a cinóberfesték s az arcjátékok, ha fájdalmat játszanak s kellemetlenül érzik az új autó lakkja, amit majd szereplésük dollárjaiért kapnak.

Tollrajz.

Szopos Sándortól.

heteken keresztül az agyonreklámozott Ben-Hurt az isteni Novarróval: ők mégis csak a filmjáték snobjai maradnak az olyan igaz komédiásokkal szembe, akik nem csak az életnélküli felvevőgéppel, hanem az ezerszemű hus és vérből való nagy objektummal, a közönséggel is szembe mertek nézni mielőtt a művészet és az arany a film elé nem szólította őket.

A filmstárok hazája Amerika s az amerikai lapok öles hasábjain foglalkoznak egy-egy ujonnan felfedezett muzsicsillaggal, büszkén említve meg róluk, az alig pár hét alatt magukba szívott művészi tökélyt. Ez azonban nem művészet! Minden művészi ut fájdalmas és

Hollywoodban elfelejtik a rendezők és »művészek«, hogy a business még nem művészet s a nyirkos házmesterlakásból hosszú az ut az abszolút játékig. Filmjeik hatnak a tömegre, de érintetlenül hagyják a subjektív szemlélőt, mert olyan ür tátong néző és játszó között, amit csak a drága pénzen készített staffage képes — úgy, ahogy — áthidalni.

A filmművészet napjainkban az evolúció legelején áll. Az evolúció két irányba halad: a rendező és a játékos — a filmművész — felé. A film tökéletesedése a kettő találkozásánál jöhet csak létre.

Fiala Ferenc.

Beethoven.

Ragyogó üstökös a mindenségben. Isten remeke.

Jött, hogy másodszor váltsa meg az emberiséget. Ő is az emberszeretet prófétája. Egy Köln melletti falu kispolgári gyermeke, ki a saját nyugalma, élete csalódásai árán melódiává olvasztotta fel az örök emberi humánusmot.

Szülei, nagyszülei átkoz báját hozta szervezetében. Folyton pusztul egész teste. Fülbaja 26. évétől fogva kezdte, hogy ez is fokozza a hangok utáni szomjúságát.

Százéve, hogy szemét lehunyta. Magányban. Künn a tavaszi zivatar egyetlen rokonsága: villám, menydörgés. Belső lelkében pedig az Istenéhez szóló gyarló férfinak szelíd áhzata.

Családja, hálátlan unokaöccsinek nevelése, gyámoltatása érli férfi-korát. Korai, hajszolt hangverseny-karutján 22 éves korában, 1792-ben kerül Bécsbe, a zenei centrumba.

Benne is tombolnak a világrengető szelmék. A vérben, könnyben született XIX. század már férfi-erejében találja, lehiggadva.

Megkísérelm világ-szemlélete szerint tilt tekinteni alkotásának tömegét.

Isten-hite az alapja egész zaklatott életének, mely öngyilkossáig hajszolta szegénységet. S akkor ott volt az Ur, ki magához ölelte. A kétségbeesés, nélkülözés sorsa, de minden alkotásban, symphoniában, kvartettjeiben (ez isteni kinyilatkozásokban) megéli az andanték, magasztos adagiok tempójában a lelke tempómi nyugalmit. Orgona bugás, lágy fuvola-szó, és a hegedűsír, bus gordonka-zengés, komoly basszus-szólások nyomában egy-egy könnyű köncsepp csilloghatott az ő csodálatosan szelid, de olykor, hirtelen, szenvedélyre gyulladó szemében. Ilyen ön-végaszalás az Esterházy herceg felkérésére írt ünnepi Miséje, élete alkonyáról, 1824-ből. A szelid és megbocsátó Istenséghez emelkedik C-dur miséje.

A teremtés és megváltás misztériumát a természet derűjét, élete első vívódását, szerelmeit zengik művei.

Szerelmei, Elenóra, Giulietta, Teréz grófnő (a budai Brunszvik lány), hoznak életébe derűt, napsugarat, de szenvedést is

Különösen ezt a szép, de könnyelmű Giulietta, ki nem hozza meg férjhez. A neki ajánlott Hold Sonata, miként az Apassionata (ez a leghatalmasabb), minden érző emberben a szív szerelmes vágyait, önmérsztő fájdalmát kelti. Érzékenység nélkül.

Híres, Kreutzernek ajánlott Sonatájában is belemagyarázzák az érzék-ingerlő hatást. Az ő szerelme szenvedélyes, de nem gyönyört jelent, hanem lemondást, szűzi visszavonulást. Giulietta esetében gyűlöltig menő káprándulást.

A fiatalság himnuszát a Frühlings onatát, miként csodás szépségű heg-dükköcertjét és 2 romancát ekkor a férfi-szerelmek idején teremti. Fidelit, operáját is.

Leonora nyitánya (a III.) szerelmi vallomás. 11 nyitánya közül értékes az Ermon, hősi memoire. Csupa dac, e ő és szövargás a távoli haza után a Coriolan.

A Pastorale dallamai a madárdalos mézöt az egész nagyszerű természetet csókolgatják. Szomorúsága néhol, mégis, már az őszre int.

Szaján, mint Don'sos, kacagja lirimagát önfelédten a VII. és VIII. Symphonijában, mely a komoly Goethét megdöbbentette, vajjon eszénél van-e ekkora pajzanságban?

Paultquez Sonatájában már előhangát halljuk a gyászoló fádornak, melyet Gyászindulójában sír ki.

Az örök Hőst dicsőítő Francia Symphoniját csupán első f l'ángóáskor ajánlotta egy hősnak, Napoleonnak, de a császáról már megtagadta a dedikációt. Ez minden hősnak, a Névtelen Katonának a symphonijája.

Értékben társa az V. symphonia. A sors ajtókopogtatásával kezd és a feltárhatatlanul sodró Fáumot érezteti témáiban. Végtelen f'nom Andantája csak szíresíti, zordonságában enyhíti a Scrsót.

Flamand születése és az aat a Rajnaa determinálta, hogy minden ember-szeretete, egyetemessége mellett is hazájáért dobog a szíve. 1814-ben írja »Germania újja születése« c. művét.

A cári udvartól királytól h'rcce'etig, Rudolf, Lobkowitz, Rasumovsky, Galitzin a magyar grófok társaságában évi veleszületett lelki előkelőséggel életét.

A zseni biztonságával tudta azonban elkerülni az udvaroncok és hajporos dá-

mák finomkodásait. Előtteben s ami az élete: teremtésében. Ki tudja, mint afele csinos férfi, teremtetett volna örök symphoniák? Mint így teremtet, gazdag lelke zárkózottságában.

Polgárijas örömeiben sohse n része ül. Különös puritánsága és a Gondviselés telerendelt, megpróbáltatasszerű léte kietűlése tartotta vissza a bohém barátoktól ezt a drága zsenit. Mégis, valami ismeretlen vágy, hogy használja szegényt. Megénekelni a boldogságot, az örömet a maga teljességében.

Élete végéig unozta Schlegel módjára az örömhöz. És a IX. Symphonában, ebben az egyetemesen emberi, telen és időn uralkodó művében éreztet meg, mit jelent a lopva surranó, igazi öröm.

Durch Leiden Freude él-e jégé (melyet Erdődy grófnő emlékskönyvébe írt), s ebben a kórusokkal zengő symphoniában, a vox humana és gégézi z nekar hangok tengerében fejezi ki ezt. Pílanatra e áló lélekzet után hozza az öröm ténáját s szeretetét, melyben népek versengése, egyének fájdalma oldódik fel. Ez az egy műve, mely nélkül a Tremésben ül lne, — mint a Bbla, Hom r s, Dant, vagy Shakespeare nélkül — magában véve elég ahhoz, hogy vérzivatarok közt, évszázadok multán is kiengesztelje az enteri éget.

Felér az Igével: Szeresd Felebarátodat!

Ugy volt 100 és egyneké y é e, hogy a világ, mikor javában ünnepelte Beethoven, mit sem tudott nélkülözéseiről, életjáradékát fizetni felejtő herceg-tanítványáról. Sükisgeről is k'sön tudnak, élete alkonyán, mikor társalgási jegyzetei útján érintkezik a világgal.

Budavárában és Marosvááron többször megfordul, jó Brunswickekél. »A h n romjai« és »István király« c. kötetmé y i a pesti német színház megnyitóján mutatják be 1812-ben. Bármennyire is fojtogatta a német szó a magyart, pozsonyi és későbbi látogatásain, mikor még jól hallott, a mi gazdag népdal-világunkat is meg'snerte. Biztosan átitatta univerzális lelkét vélők. Színesítette és ritmus-gazdagságát növelte a magyar dal is.

Zsenije előtt hódol mo t a magyar szobrász, író, zenész és mind nki. Szonora, nem

zeitragédákkal nnes is más vig.sz.ni, mint Krasztus és Beethoven.

A magyar l.a.s.da.on márciustól májusig ünnepli ország-szeret beethoven s eki szükségéni magatja műveit, a legjobb előadkól.

Financionistáink lárol a viláon dícsőséget szereznek. Eeg pazufot votunk a Meser emlékére Bcs l.a.g.y.j.it is vendégül lá.nj. Is pedig nagy gazdagodásunkra. (hosé kvarat, Weingarieu).

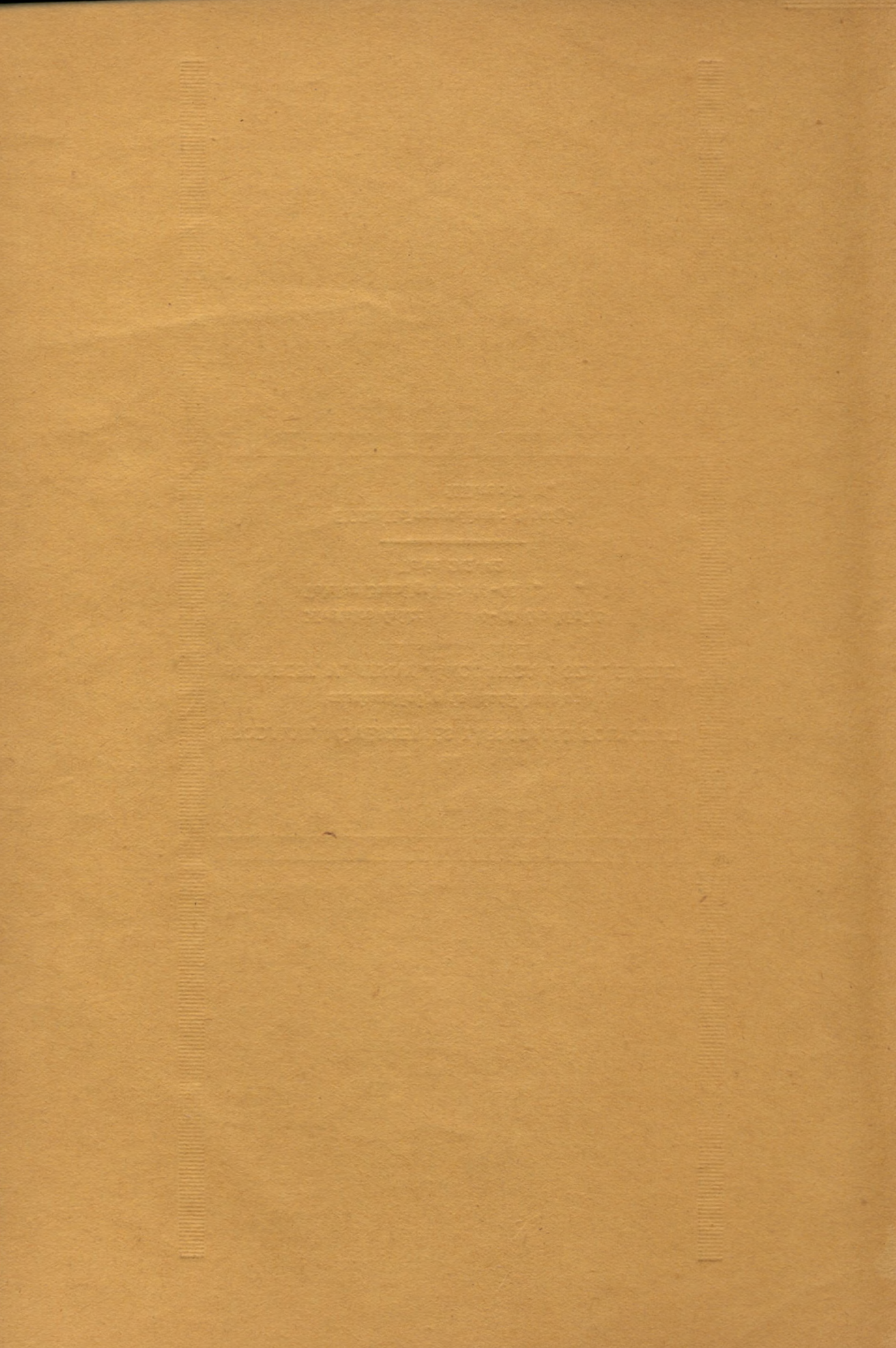
Waldbausrék varázslatos hangz.ren az igazi Beethoven szol hozán, sir, ne.t, suhog. Ritkán hallható kúra-sonátája és a mennyei septet. a lgtökéletesebben z.n gett el 27-én a Zeneművészeti fő skola termében s templommá szentelte azt.

A magyar cinennájumb n s er p j.tott a jövő káprázat s ígérétsinek, a gazdag tudásu ifju z.nész-nemzedéknek is. Tő.életes volt Hubay mesteriskolájáb.l álló I. hegedűseivel symphonikus z.nekarunk. A IX.-et s más műveket absout tikéllye jät szották el. Háromnapos ifjusági ünneük értékeset produkált kamaraz-enében és sz.lóban egyaránt. Két neves f.a azuj gen rációnak, a hegedűs Szengyörgyi László és Machula Tibor, a csell's'a gverne't ké ctesen hódoltak Beethovennek.

Mai legnagyobb zenei ér.é.ünk d. Dohnányi Ernő pedig tengerentúlról jött haza, hogy mind n idők leg öké.t s bb hangöl ik z'sét Be t o en tró.i. megaz la' tassa. Ezek az esték koronázzák meg a Apponyi Alber. sterint koz tikus erejű, örök szépségű Beethovennek magyar c ntennariális ünnepségét.

Paulus.

A PÁRISI MAGYAR AKADÉMIA könyvtárának első száma legközelebb jelenik meg Párisban dr. Ajtay Miklós, ismert esztétikus szerkesztésében. A könyv első együttes megnyilatkozása az új utakat kereső, fiatal magyar szellemnek melyet a Franciaországban élő, Ajtay köré csoportosult hazánkfiai képviselnek. A tanulmánykötet tartalmazza dr. Ajtay Miklós, Bányay Kornél, Csanády György, Féja Géza, Gál László, dr. Jancsó Elemér, Medgyes László, dr. Tóth Béla Varga Zsiga és dr. Virányi Elemér írásait valamint Baranyi Károly, Blattner Géza, Czimra Gyula, Diener-Dénes Rudolf, Hoebel Jenő, Hiess Géza, Huszár Imre, Jerges Ernő, Károly Ernő, ifj. Kernstock Karl, Ferenc József, stb. reprezentáns képzőművészeti műveinek reprodukciót.

H I D

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

szerkesztősége és kiadóhivatala:

BUDAPEST, V., ARANY JÁNOS-UTCA 1. SZ. I. EMELET

Hivatalos órák: 14 - 18 óra között

Telefon beszélgetés: 14 - 16 „ „

Teréz 212 - 42

Előfizetés negyedévre: 4 pengő

félévre: 8 „